

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ- ΤΜΗΜΑ ΝΗΠΙΑΓΩΓΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ ΤΗΣ ΑΓΩΓΗΣ: «ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ
ΑΝΘΡΩΠΙΝΟΥ ΔΥΝΑΜΙΚΟΥ**

«Γυναίκα και εργασία στην Ελλάδα»

**ΦΟΙΤΗΤΡΙΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟΥ: ΛΑΓΟΓΙΑΝΝΗ ΣΤΥΛΙΑΝΗ
Α.Μ 960
ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ: ΤΡΙΑΝΤΑΡΗ ΣΩΤΗΡΙΑ**

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά την επιβλέπουσα καθηγήτριά μου, κυρία Τριαντάρη Σωτηρία, για τη δυνατότητα που μου έδωσε να παρακολουθήσω το συγκεκριμένο μεταπτυχιακό και για την πολύτιμη κατανόηση και αρωγή της καθ' όλη τη διάρκεια των μαθημάτων και της διπλωματικής. Αποτελεί για μένα πηγή έμπνευσης και παράδειγμα προς μίμηση όλων των γυναικών που παλεύουν σ' έναν ανδροκρατούμενο χώρο.

Επίσης, ας μου επιτραπεί να αφιερώσω τη διπλωματική μου πρώτα απ' όλα στους γονείς μου, που στέκονται ακοίμητοι φρουροί όλα αυτά τα χρόνια και κυρίως στον άνδρα μου και τα παιδιά μου για την ανεξάντλητη υπομονή τους και την αστείρευτη αγάπη τους.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	5
1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	1
2. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ.....	2
2.1. Η ιστορική εξέλιξη της γυναίκας στην κοινωνία	2
2.1.1. Αρχαία Ελλάδα.....	2
2.1.2. Μεσαίωνας	3
2.1.3. Ρωμαϊκή εποχή	3
2.1.4. Κλασική εποχή	4
2.1.5. Βυζάντιο	4
2.1.6. Ο 19 ^{ος} αιώνας	5
2.1.7. Η γυναίκα σήμερα	7
3. ΟΙ ΠΟΛΛΑΠΛΟΙ ΡΟΛΟΙ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ ΚΑΙ Η ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΣΕ ΕΠΙΜΕΡΟΥΣ ΤΟΜΕΙΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ.....	9
3.1. Γυναίκα εργαζόμενη- σύζυγος	9
3.2. Η γυναίκα-μητέρα	10
3.3. Η γυναίκα στα Κέντρα Λήψης Αποφάσεων.....	12
3.4. Γυναίκα και επιστήμη.....	14
3.5. Η γυναίκα στις ένοπλες δυνάμεις.....	16
4. ΑΝΔΡΙΚΑ ΚΑΙ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΑ. ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΑ-ΠΡΟΚΑΤΑΛΗΨΕΙΣ.....	18
4.1. Στερεότυπες Αντιλήψεις.....	18
4.2. Εκπαίδευση και Φύλο.....	20
4.3. Τα αντρικά και γυναικεία επαγγέλματα	22
5. ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗ ΠΑΡΕΝΟΧΛΗΣΗ ΣΤΟ ΧΩΡΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ.....	24
5.1. Ιστορική ανάδρομη.....	24
5.2. Έννοια και ορισμός της σεξουαλικής παρενόχλησης.....	26
5.3. Θεωρητικά μοντέλα σεξουαλικής παρενόχλησης	27
5.3.1. Το βιολογικό μοντέλο.....	27
5.3.2. Το κοινωνικό-πολιτισμικό μοντέλο.....	27
5.3.3. Το δομικό μοντέλο	28
5.3.4. Η φιλελεύθερη οπτική	28
5.3.5. Η νομική θεώρηση.....	29
5.4. Συνέπειες σεξουαλικής παρενόχλησης στο χώρο εργασίας για τη γυναίκα.....	29
5.5. Χαρακτηριστικά του θύτη και του θύματος.....	30
5.6. Η ελληνική νομοθεσία για τη σεξουαλική παρενόχληση- Δικαιώματα σε περίπτωση σεξουαλικής παρενόχλησης.....	31
5.7. Αναποτελεσματική η υπάρχουσα τιμωρία του δράστη	33
5.7.1. Ποιες ποινές θα ήταν κατάλληλες και αποτελεσματικές.....	34
6. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ.....	36
6.1. Το είδος της έρευνας	37
6.2. Η διαδικασία της έρευνας.....	37
6.3. Το ερευνητικό δείγμα	37
6.4. Αξιοπιστία και εγκυρότητα	38
6.5. Το ερευνητικό εργαλείο	38
6.6. Ηθική δεοντολογία	39
6.7. Ερευνητικά ερωτήματα	39
7. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ	40
7.1. Γυναίκα και εργασία.....	41

7.2. Ο κοινωνικός ρόλος των σύγχρονων γυναικών.....	44
7.3. Η ισότητα των δύο φύλων σήμερα.....	46
8. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	48
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	50
Α. ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ.....	51
Β. ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ.....	52
Γ. ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ.....	55
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι.....	56
ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ.....	56

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στη συγκεκριμένη εργασία, θα γίνει προσπάθεια να μελετηθεί το θέμα της θέσης και του ρόλου της γυναίκας σήμερα. Στόχος της επιλογής και διερεύνησης του εν λόγω θέματος είναι η ανάδειξη του σύγχρονου ρόλου και της ισότητας που ίσως να υφίσταται μεταξύ των δύο φύλων, έτσι όπως είναι άλλωστε κατοχυρωμένη από το νόμο.

Στα πλαίσια αυτά, λοιπόν, αρχικά έγινε βιβλιογραφική άντληση πληροφοριών σχετικά με το θέμα αυτό. Ακολούθως, αποτυπώνεται το ερευνητικό πρακτικό μέρος της πρωτογενούς, ποιοτικής έρευνας της ερευνήτριας.

Η έρευνα αυτή πραγματοποιήθηκε με τη συμβολή ενός ημιδομημένου ερωτηματολογίου, μέσα από τη διαδικασία της συνέντευξης σε 8 γυναίκες, ποικίλων ηλικιών, διαφορετικών επαγγελματικών ιδιοτήτων και οικογενειακών καταστάσεων που βρίσκονται. Η έρευνα αυτή, λοιπόν, επιβεβαίωσε τη βιβλιογραφία, αναδεικνύοντας τον αναβαθμισμένο –συγκριτικά με το παρελθόν-, σύγχρονο κοινωνικό και επαγγελματικό ρόλο της σύγχρονης γυναίκας, που όμως εμμένει περιορισμένος, υπενθυμίζοντας με τον τρόπο αυτό την ισχύ των στερεότυπων αντιλήψεων για τη μειονεκτική θέση και τον υποδεέστερο ρόλο της σύγχρονης γυναίκας στην ελληνική, σύγχρονη κοινωνία.

Λέξεις κλειδιά: γυναίκα, ρόλος, θέση, εργασία, κοινωνία, ισότητα

ABSTRACT

Throughout this assignment it will be tried to study the subject of the social position and the role of women in our days. The aim of the choice and the investigation of this particular subject is to highlight the contemporary role and the equality that may exist between the two genders, in the way that in any case is registered by the law.

In these terms, bibliographic analysis of information relating this subject has been done. Subsequently, the investigating practical part of the primary qualitative investigation is being typed by the investigator.

This investigation was carried out with the contribution of a half- finished questionnaire through the procedure of interview among 8 women of different ages, professional qualities and family situation. This investigation confirmed the bibliography highlighting the upgraded – in comparison to the past – contemporary social and professional role of the contemporary woman, that, however, remains limited reminding in this way the power of the stereotypical opinions relatively to the disadvantageous position and the inferior role of the contemporary woman in the greek contemporary society.

Key words: woman, role, position, profession, society, equality

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ένα διαχρονικό ζήτημα, που απασχολεί από παλαιωτάτων χρόνων την κοινωνία και την οικογένεια φαίνεται να είναι αυτό της θέσης και του ρόλου της γυναίκας. Μέσα από τη διαχρονική και αναδρομική μελέτη του θέματος αυτού παρατηρούνται πλήθος από διαφορές σε κάθε εποχή και τόπο. Άλλοτε, λοιπόν, η γυναίκα φαίνεται να είχε έναν ηγετικό ρόλο, ενώ τις περισσότερες φορές αποδεικνύεται ότι ο ρόλος και η θέση της επισκιάζονταν από την κυριαρχία του άνδρα. Έτσι, παρόλο που οι αρχαίες κοινωνίες ήταν μητριαρχικές και στηρίζονταν στη συμβολή της γυναίκας, διαπιστώνεται ότι έχει μεταβληθεί η θέση της γυναίκας τόσο στην οικογένεια όσο και στην κοινωνία. Παλαιότερα υπήρχε η πεποίθηση ότι μοναδικός προορισμός της γυναίκας ήταν ο γάμος και η οικογένεια. Ωστόσο, η άποψη αυτή φαίνεται να έχει μεταβληθεί συν τω χρόνο και αυτό φαίνεται σε ποικίλους τομείς της ζωής. Βέβαια, είναι αναγκαίο να γίνουν περαιτέρω κινητοποιήσεις, προκειμένου να υπάρξει πλήρης ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών.

Στη συγκεκριμένη εργασία, λοιπόν, με τίτλο «Γυναίκα και εργασία στην Ελλάδα», αρχικά στο πρώτο κεφάλαιο καταγράφονται τα βασικά εισαγωγικά στοιχεία του θέματος, ώστε ο αναγνώστης να ενταχθεί στο θέμα της περιληπτικά. Ακολούθως, στο δεύτερο κεφάλαιο γίνεται μια αναφορά στην ιστορική εξέλιξη της γυναίκας στο πέρασμα των αιώνων. Στο τρίτο κεφάλαιο αποτυπώνεται η δραστηριότητα της γυναίκας σε επιμέρους τομείς απασχόλησης. Το τέταρτο

κεφάλαιο μελετά τα Ανδρικά και γυναικεία επαγγέλματα, τα υφιστάμενα στερεότυπα και προκαταλήψεις σχετικά με το γυναικείο φύλο. Στο πέμπτο κεφάλαιο μελετάται το πρόβλημα της «Σεξουαλικής παρενόχλησης στο χώρο εργασίας» και τέλος, στο έκτο κεφάλαιο της μεθοδολογίας, παρατίθενται όλες οι λεπτομέρειες σχετικά με την προσωπική, πρωτογενή έρευνας της συγγραφέας, με τα αποτελέσματα (κεφάλαιο 7) και τα συμπεράσματα (κεφάλαιο 8) να ακολουθούν του κεφαλαίου αυτού.

2. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ

2.1. Η ιστορική εξέλιξη της γυναίκας στην κοινωνία

2.1.1. Αρχαία Ελλάδα

Σύμφωνα με την Αλεξανδρή¹, στην αρχαία Ελλάδα ο άνδρας κατείχε την κυρίαρχη θέση κοινωνικά. Θεωρούνταν, λοιπόν, πως ήταν ο αρχηγός της οικογένειας και ο μοναδικός που είχε και μπορούσε να εκφράζει λόγο για τα κοινά. Την ανατροφή της κόρης ενός Αθηναίου πολίτη αναλάμβανε μία τροφός, η οποία κόρη περνούσε το μεγαλύτερο μέρος του χρόνου στα γυναικεία διαμερίσματα, την πεμπουσία του γυναικείου χώρου, όπου συνήθως οι μητέρες μεγάλωναν τα παιδιά τους και ασχολούνταν με την υφαντική. Βασική αποστολή της γυναίκας ήταν να δώσει γνήσιους απογόνους στο σύντροφό της, ενώ είχε την αποκλειστική ευθύνη για την παρασκευή του φαγητού, αλλά και για τις εργασίες στα χωράφια. Από την άλλη, οι γυναίκες πλουσίων οικογενειών είχαν σαν ασχολία την επίβλεψη των σκλάβων, περνούσαν ωραία ζωή, ψώνιζαν στην αγορά, παρακολουθούσαν θεατρικές παραστάσεις και επισκεπτόντουσαν τις φίλες τους.

¹Ε. Αλεξανδρή, «Αγώνες των Γυναικών- Ιστορική Αναδρομή, Συμμετοχή στην Ανώτατη Εκπαίδευση», Τα Νέα του ΤΕΙ Ιονίων Νήσων, Αρ. Φύλου 1, Μάρτιος 2006.

2.1.2. Μεσαίωνας

Η θέση της γυναίκας στα χρόνια του Μεσαίωνα ήταν περιφρονημένη. Οι γυναίκες ήταν καταπιεσμένες από τους αυταρχικούς και βίαιους συζύγους, από τους φεουδάρχες, από την εκκλησία που τις θεωρούσε σύμβολα της αμαρτίας και του κακού, που συχνά οδηγούνταν στην πυρά για να καούν, καθώς θεωρούνταν μάγισσες. Οι γυναίκες του Μεσαίωνα, λοιπόν, βίωναν συνθήκες απόλυτης δυστυχίας. Ήταν υπόδουλες και υποταγμένες κάτω από τη κυριαρχία των αντρικών αρετών των ιπποτών ή των ασκητικών μοναχών, με την εξουσία να τις αποκλείει ούτως ή αλλιώς.

Υπήρχε μισογυνισμός στη νοοτροπία των ανθρώπων εκείνη την περίοδο, ενώ συχνά ήταν και τα περιστατικά της ενδοοικογενειακής βίας. Παρόλο που η διδασκαλία του Χριστού αναγνώριζε της ισότητα της γυναίκας με τον άνδρα, ωστόσο, ο Απόστολος Παύλος προσδιόριζε τον άνδρα σαν εικόνα και δόξα του θεού, ενώ τη γυναίκα σαν δόξα του άνδρα.² Υπήρχε έτσι γυναικείος αποκλεισμός απ' όλες τις δημόσιες υποθέσεις, με τις γυναίκες τελικά να μην έχουν το δικαίωμα να εκφέρουν τη γνώμη τους.

Η συμβολή της εκκλησίας για τη μερική άνοδο της γυναίκας ήταν σημαντική, με την παραχώρηση στέγης και επαγγέλματος, έτσι η πλειοψηφία των γυναικών ωθήθηκε στο μοναχικό βίο. Ωστόσο, βίωναν έντονο κίνδυνο να καούν ζωντανές στην πυρά ως «μάγισσες». Περίπου 100.000 γυναίκες είχαν αυτή τη μοίρα.³ Τέλος, παρόλο που στην αρχαία Ελλάδα για τη σωτηρία της μητέρας, το παιδί τεμαχιζόταν, από την άλλη, στο Μεσαίωνα η έγκυος γυναίκα θεωρούνταν απλά μία εναποθέτρια της καινούριας ζωής. Έτσι, σε επικίνδυνες περιπτώσεις των εγκύων γυναικών, πρώτα έπρεπε να ξεψυχήσει η μάνα και μετά να πάρουν το παιδί.

2.1.3. Ρωμαϊκή εποχή

Κατά τη Ρωμαϊκή εποχή, δεν αναγνωριζόταν κανένα ατομικό ή κοινωνικό δικαίωμα στις γυναίκες.⁴ Σύμφωνα με την Αλεξανδρή⁵, στη Ρώμη η θέση της γυναίκας στην κοινωνία και τη σχέση της με τον άνδρα δεν άλλαζε και δεν διαφοροποιούνταν και πολύ από τη θέση της στο Μεσαίωνα. Η γυναίκα, λοιπόν, ετίθεντο υπό της εξουσίας του συζύγου, σύμφωνα με την Παναγή – Τζίφα,⁶. Μπροστά στο νόμο, η θέση της γυναίκας νοσούσε. Έτσι, για παράδειγμα δεν είχαν καμία νομική ικανότητα να υπογράφουν συμβόλαια και διαθήκες. Βέβαια, η κοινωνική θέση της Ρωμαίας

²Προς Κορινθίους Α', ΙΑ', 7

³Εγκυκλοπαίδεια «Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα», Εκδοτικός Οργανισμός Πάπυρος

⁴Κ. Πανταζή Τζίφα, «Η θέση της Γυναίκας στην Ελλάδα», Νέα Σύνορα, Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα 1984.

⁵Αλεξανδρή, ό.π., 2006.

⁶Πανταζή Τζίφα, ό.π., 1984.

οικοδέσποινας ήταν υψηλή, με τη βαθμιαία αναβάθμιση της νομικής της υπόστασης να της προσδίδει περισσότερη ελευθερία.

2.1.4. Κλασική εποχή

Σύμφωνα με την Πανταζή – Τζίφα⁷, η θέση της γυναίκας στην κλασική εποχή είχε μεγάλη ποικιλομορφία, ανάλογα με τις οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες του τόπου και του χρόνου. Έτσι, σε περιοχές και περιόδους ισχυρού στρατιωτικού χαρακτήρα του πολιτεύματος, οι άνδρες ήταν απορροφημένοι με τις στρατιωτικές ασχολίες και απομακρυσμένοι από τις γυναίκες. Από την άλλη, οι γυναίκες αποκτούσαν κάποιες ελευθερίες, είτε στις συναναστροφές μεταξύ τους, όπως συνέβαινε στη Μυτιλήνη, είτε στις συναλλαγές και την αντιμετώπιση των προβλημάτων της οικογένειας, όπως συνέβαινε στη Σπάρτη. Σύμφωνα με την Αλεξανδρή Ελένη, στη Σπάρτη διέφεραν αρκετά οι συνθήκες. Η γυναίκα δεν ήταν ίση με τον άνδρα, ωστόσο είχε ελευθερία ως προς την περιουσία και τη διαχείριση των χρημάτων. Αυτό, διότι ο άνδρας ήταν απασχολημένος στις στρατιωτικές ασκήσεις αλλά και επειδή η αντίληψη της σπαρτιατικής κοινωνίας προωθούσε την ολιγομελή οικογένεια, οπότε η γυναίκα δεν έμενε για πολλά χρόνια εγκλωβισμένη μέσα στο σπίτι της για την ανατροφή των παιδιών της μέχρι να μεγαλώσουν.

2.1.5. Βυζάντιο

«Οι γυναίκες θεωρούνταν όμορφες ή κακομούτσουνες, ενάρετες ή διεφθαρμένες, υπάκουες ή αναιδέστατες. Πότε ήταν κηλιδωμένες με αίμα και λάσπη, πότε στεφανωμένες με όλες τις αρετές: αιώνια γοητευτικές, με τη χάρη τους να συγκινεί τις καρδιές και τις φαντασίες».⁸

Η ανδρική βυζαντινή κοινωνία και το χριστιανικό ιερατείο έθεταν τη γυναίκα στο περιθώριο του δημόσιου βίου. Μόνο οι αυτοκρατόρισσες και οι μεγαλοαρχόντισσες είχαν υψηλή θέση στο πολιτικό προσκήνιο. Ο χριστιανισμός, το ρωμαϊκό δίκαιο και οι παλαιότεροι ανατολικοί πολιτισμοί όριζαν τη θέση της γυναίκας. Σύμφωνα με τον βυζαντινολόγο Κουκουλέ⁹ « Η γέννησις θήλεος κατά τους βυζαντινούς χρόνους δεν ήτο ευχάριστον γεγονός διά τον λόγον ότι ούτω δε θα διηωνίζετο της οικογενείας το όνομα, αφετέρου δε θα επιβάλλοντο πολλαί φροντίδες εις τους γονείς διά προφύλαξιν

⁷ Ο.π.

⁸ Zerard Walter, « Η καθημερινή ζωή στο Βυζάντιο στον αιώνα των Κομνηνών (1081-1180)», εκδ. Παπαδήμας, Αθήνα 2007.

⁹ Φαίδων Κουκουλές, «BYZANTINΩΝ ΒΙΟΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ», τόμος Β', εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα 1951, σελ 206.

αυτού, όταν δ' έφθανεν εις γάμου ηλικίαν και διά την προίκαν του. Χαρακτηριστικόν είναι ότι κατά τους βυζαντινούς χρόνους ως και σήμερον ενιαχού, παιδιά ελέγοντο μόνον τα άρρενα».

Βέβαια, η θέση της μητέρας στο Βυζάντιο ήταν σημαντική, και αυτό αποδεικνύεται από το γεγονός ότι της έδειχναν σεβασμό και αγάπη. Απόδειξη αυτού αποτελεί ο Ύμνος για τη μητέρα που εξέδωσε το 1081 ο αυτοκράτορας Αλέξιος 1^{ος}, φεύγοντας σε εκστρατεία και αφήνοντας τη διακυβέρνηση της αυτοκρατορίας του στη μητέρα του, Δαλασσηνή, αναφέροντας τα εξής: «Δεν υπάρχει τίποτα που να αξίζει όσο μια μητέρα με τρυφερότητα και αγάπη. Δεν υπάρχει έπαλξη ισχυρότερη από αυτήν όταν κάποιος κίνδυνος παρουσιάζεται στον ορίζοντα, όταν αντιμετωπίζεται μία οποιαδήποτε συμφορά. Γιατί, αν αυτή δώσει μια συμβουλή, η συμβουλή της είναι σίγουρη κι αν προσευχηθεί οι προσευχές της είναι σένα στήριγμα και μια προστασία ακατανίκητη».¹⁰

Και βέβαια, υπήρξαν κι αυτές που το όνομά τους σημάδεψε την ιστορία του Βυζαντίου, από τη Άννα την Κομνηνή μέχρι τη Θεοδώρα. Για πρώτη φορά μετά από αιώνες η γυναίκα έχει το δικαίωμα να απασχοληθεί και εκτός σπιτιού και το δικαίωμα συμμετοχής της στη δημόσια ζωή. Μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Τούρκους το 1453, αναγκάζεται να αποχωριστεί τα δικαιώματα αυτά, καθώς ο Ασιάτης κατακτητής διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη και μεταβολή αυτή¹¹.

2.1.6. Ο 19^{ος} αιώνας

Πρόκειται για μία περίοδο, με τις πιο βαθιές, αλλά και πιο αμετάκλητες μεταβολές ως προς την κοινωνική θέση των γυναικών. Σημαντικό ρόλο σε αυτή την εξέλιξη έπαιξαν οι τεχνολογικές, οικονομικές και κοινωνικές αναστατώσεις, δηλαδή η λεγόμενη Βιομηχανική Επανάσταση.

Η μεταφορά της παραγωγής από το σπίτι στο εργοστάσιο ακύρωσε τον αυστηρό θεσμό της οικογενειακής οικονομικής μονάδας που περιοριζόταν στην οικία και οδήγησε στη μαζική μετακίνηση πληθυσμών από την ύπαιθρο στα αστικά κέντρα. Έτσι, οι γυναίκες πλέον βγήκαν από τον περιοριστικό χώρο του σπιτιού, γιατί οι νέες οικονομικές περιστάσεις επέβαλαν να αναζητήσει εργασία, κυρίως στα εργοστάσια.

Πρόκειται για το λεγόμενο γυναικείο κίνημα του 19^{ου} αιώνα, μέσα από το οποίο η γυναίκα μετέχει σε δραστηριότητες που μέχρι πρότινος ήταν κατ' εξοχήν ανδρικές, ωστόσο αυτό συνέβαινε

¹⁰ Πανταζή – Τζίφα, ό.π., 1984.

¹¹ Άννα Δρίβα, «Επισκόπηση της Γυναικείας Παρουσίας από τη Μινωική Εποχή μέχρι σήμερα», στο: Νικολαΐδου Μάγδα, *Η Γυναίκα στην Ελλάδα : Δουλειά και Χειραφέτηση*, 1981.

και ίσχυε μόνο για ελάχιστο αριθμό γυναικών, κυρίως αυτών από τα μεγάλα αστικά κέντρα.¹² Το παγκόσμιο αυτό γυναικείο κίνημα, ο φεμινισμός, όπως ονομάστηκε, ξεκίνησε από τις πρώτες γαλλίδες φεμινίστριες, με αφορμή και σημείο εκκίνησης τη γαλλική επανάσταση όπου γυναίκες τότε αγωνίστηκαν για ίσα δικαιώματα και μάλιστα θανατώθηκαν γι' αυτό, αλλά και από τις αμερικανίδες και αγγλίδες σουφραζέτες, που κάτω από φοβερό χλευασμό, αγωνίστηκαν και κατέκτησαν το δικαίωμα ψήφου, όπως και άλλες χιλιάδες γυναικών-εργατριών που θυσιάστηκαν ακόμη και με την ίδια τους τη ζωή στους κοινωνικούς αγώνες.¹³

Το 1870, σύμφωνα με τη Νικολαΐδου¹⁴, εμφανίστηκε το περιοδικό «Ευριδίκη», όπου διαδιδόταν το δικαίωμα της γυναίκας για μόρφωση και δουλειά. Η πρώτη Ελληνίδα φεμινίστρια ήταν η Καλλιρόη Παρρέν, μια δυναμική αστή που οργάνωσε την «Ένωση των Ελληνίδων» το 1879 και το «Λύκειο των Ελληνίδων» το 1911. Με την «Εφημερίδα των Κυριών» που εξέδιδε από το 1888, προσκαλούσε και προκαλούσε το γυναικείο πληθυσμό να μην είναι παθητικό και να μετέχει στα κοινά. Επίσης, κατά την Αλεξανδρή¹⁵ και τα πρώτα φύλλα της «Εφημερίδας των Κυριών», η Παρρέν ζήτησε τον επαναπροσδιορισμό της θέσης της Ελληνίδας μέσα στην οικογένεια και μέσα στην κοινωνία, επιδοκιμάζοντας την πνευματική της χειραφέτηση και τη συστηματική εκπαίδευση αλλά και την οικονομική της χειραφέτηση αφυπνίζοντας το γυναικείο πληθυσμό να διεκδικεί αμοιβή για την προσφερόμενη εργασία του.

Όσο ο 19^{ος} αιώνας πλησιάζει προς το τέλος του και η ελληνική κοινωνία διακατέχεται από εξαστισμό και εξευρωπαϊσμό, όλο και αυξάνονται οι αναφορές στο γυναικείο φύλο εξυμνώντας το και προκαλώντας το να διεκδικεί τα δικαιώματά του. Ο 19^{ος} αιώνας δεν αποτελεί σημείο ανακάλυψης, χρονικά, του γυναικείου φύλου. Ωστόσο, ουσιαστικά, αναδιευθετεί μια παλιά υπόθεση προσθέτοντας μία νεωτερική, λογική οργάνωσης. Η άλλοτε «φυσική» και άλλοτε θεϊκή γλώσσα νομιμοποιεί την κατασκευή του ανδρισμού και της θηλυκότητας και προσδίδει ταυτότητα στα δύο φύλα υπό όρους περίπου ισότητας, στο όνομα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ανεξαρτήτως φύλου. Το μεν φύλο των ανδρών ταυτίζεται με το δημόσιο χώρο, το χώρο του πολιτισμού, της κοινωνίας, της πολιτικής, της εργασίας, των αποφάσεων, των εξουσιών, των δικαιωμάτων, της εγγραμματοσύνης, του ορθολογισμού, των κοινωνικών σχέσεων, του κοινωνικού χρόνου. Από την άλλη, ο χώρος δράσης και δραστηριοποίησης του γυναικείου φύλου θεωρείται ο «ιδιωτικός» και

¹² Πανταζή – Τζίφα, ό.π., 1984.

¹³ Μάγδα Νικολαΐδου, «Η Γυναίκα στην Ελλάδα: Δουλειά και Χειραφέτηση», Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1981.

¹⁴ Ό.π.

¹⁵ Αλεξανδρή, ό.π., 2006.

είναι ο χώρος της οικογένειας, των παιδιών, των αισθημάτων, της φροντίδας, της θυσίας, των προσωπικών σχέσεων, του άχρονου.¹⁶

Όλα αυτά προσπάθησε να αλλάξει η Παρρέν, οπότε από αυτήν προέκυψε το γυναικείο κίνημα στην Ελλάδα, υποστηρίζοντας ότι: «το ζήτημα δεν το δημιούργησα εγώ, αλλά πρώτη εγώ είχα το θάρρος να ξεγερωθώ και ν' αγωνιστώ για να αφυπνιστούν οι γυναίκες, να βελτιώσουν τη θέση τους και να σώσουν την απειλούμενη υπό κατάρρευση οικογένεια».¹⁷

2.1.7. Η γυναίκα σήμερα

Η έξοδος της γυναίκας στην αγορά εργασίας δεν ήταν ακόμα μαζική, ωστόσο σημειώνεται η ψήφιση του νόμου ΔΚΘ/1912 «περί προστασίας γυναικών και ανηλίκων», μέσα από την οποία προκύπτει η δικαιοδοσία του δικαιώματος στις γυναίκες άδειας τοκετού οκτώ συνολικά εβδομάδων και απαγορεύει την οριστική αντικατάστασή τους, δηλαδή την απόλυσή τους σ' αυτό το διάστημα.¹⁸ Το 1920 κατοχυρώνεται μέσα από το νόμο 2274¹⁹, και την υπ' αριθμόν 3 διεθνή σύμβαση της Ουάσιγκτον, «η απασχόληση των γυναικών πριν και μετά τον τοκετό», οπότε ουσιαστικά προστατεύεται νομικά από όλες τις εργαζόμενες είτε στον ιδιωτικό είτε στον δημόσιο τομέα, εκτός αυτών που απασχολούνται σε επιχειρήσεις οικογενειακές.

Η εφαρμογή της σύμβασης δεν ήταν εύκολη υπόθεση και δεν εφαρμόστηκε πλήρως, αλλά καθυστέρησε αρκετά να πραγματοποιηθεί. Αφότου ιδρύθηκε το Ίδρυμα της Κοινωνικής Ασφάλισης (ΙΚΑ), μπορεί να υπήρχε πιο ευνοϊκή διαχείριση των γυναικών, αλλά το πρόβλημα παραμένει μέχρι σήμερα, με τις εργαζόμενες που δεν είναι ασφαλισμένες στο ΙΚΑ να παίρνουν το επίδομα μητρότητας μόνο αν το επιτρέπει ο ασφαλιστικός τους φορέας.

Τα τελευταία χρόνια, ωστόσο, τα πράγματα σε κοινωνικό και εργασιακό επίπεδο έχουν μεταβληθεί σημαντικά, συγκριτικά με το παρελθόν.²⁰ Η γυναίκα πλέον εργάζεται και διεκδικεί κάθε κοινωνικό, πολιτικό και εργασιακό της δικαίωμα. Οι αλλαγές αυτές αποδεικνύονται από το γεγονός ότι ολοένα και περισσότερες γυναίκες σήμερα επιλέγουν να παντρευτούν σε μεγαλύτερη ηλικία από ότι παλιότερα, και αυτό διότι προσπαθούν να χτίσουν τη καριέρα τους σε επαγγελματικό επίπεδο.

¹⁶ Μ. Ρεπούση, «Το φύλο των γυναικών. Έμφυλες ομάδες και γυναικείες οργανώσεις». Στο Παναγιωτόπουλος Β. (επιμ.), Ιστορία του Νέου Ελληνισμού. 1770-2000, /i>, τ. 5, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003, σελ. 187

¹⁷ Αλεξανδρή, ό.π., 2006

¹⁸ Γ. Κραβαρίτου, «Οι Γυναίκες στη Μεταμοντέρνα Κοινωνία: φτωχότερες ή πλουσιότερες;», 1989, στο: Αβραμίκου Αναστασία, Ευέλικτες Μορφές Απασχόλησης και Ανισότητες στον Εργασιακό χώρο, 2001

¹⁹ ΦΕΚ 145/Α/1-07-1920

²⁰ www.Siakantari.gr

Επίσης, σύμφωνα με την Κραβαρίτου²¹, η Ελληνίδα σήμερα βρίσκεται στην εξής ιδιόρρυθμη κατάσταση: ενώ η έξοδος της στην αγορά εργασίας έχει πραγματοποιηθεί και ενώ αποφυλακίστηκε από τον ιδιωτικό χώρο και κινείται ελεύθερα στο δημόσιο, παρόλο που οι νόμοι της παρέχουν το δικαίωμα για ισότητα, η θέση πάρα αυτά σε κοινωνικό επίπεδο δεν έχει βελτιωθεί αλλά ίσως να έχει επιδεινωθεί, λόγω του διπλού ή τριπλού ρόλου της και της αλλοτριωτικής της εξάρτησης. Προφανώς, σε κάθε ελληνική οικογένεια δεν έχει εμπεδωθεί σε ικανοποιητικό βαθμό η αντίληψη της ισότιμης γονεϊκής ευθύνης, οπότε η γυναίκα συνήθως κατά αποκλειστικά επωμίζεται τις οικιακές ευθύνες και την ανατροφή των παιδιών.²²

Αξίζει να σημειωθεί και το γεγονός της σεξουαλικής της παρενόχλησης στον εργασιακό χώρο, την επιλεκτική παρουσία γυναικών σε ορισμένα μόνο επαγγέλματα που θεωρούνται «γυναικεία», και την περιορισμένη παρουσία τους ιεραρχικά σε επαγγελματικούς τομείς, όπως και στον ακαδημαϊκό χώρο.

Η Κραβαρίτου²³ υποστηρίζει ότι μέσα σε αυτό το πλαίσιο είναι κρίνεται απαραίτητο να ασκηθεί μια κοινωνική πολιτική, ώστε εμπράκτως και πλήρως να εφαρμοστεί και να ισχύει η αρχή της ισότητας που αναγνωρίζει και επαγγέλλεται στη γυναίκα η ίδια η έννομη τάξη. Τέλος, η Αλεξανδρή²⁴ τονίζει ότι σήμερα, ύστερα από αγώνες 200 ετών, δεν υφίσταται η ιδανική κατάσταση ισορροπίας σχετικά με την θέση της γυναίκας στην κοινωνία και τα δικαιώματά της. Βέβαια, ισχύει η νομοθεσία που ρυθμίζει τα θέματα μόρφωσης και εργασίας των γυναικών και προστασίας της μητρότητας.

²¹ Νικολαΐδου, ό.π., 1981.

²² Χρήστος Σάρρας, «Έκφραση- Έκθεση για την γ Λυκείου, Θεματικές Ενότητες και Κριτήρια Αξιολόγησης, εκδόσεις Ελληνοεκδοτική, Αθήνα 2010

²³ Νικολαΐδου, ό.π., 1981.

²⁴ Αλεξανδρή, ό.π., 2006.

3. ΟΙ ΠΟΛΛΑΠΛΟΙ ΡΟΛΟΙ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ ΚΑΙ Η ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΣΕ ΕΠΙΜΕΡΟΥΣ ΤΟΜΕΙΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ

3.1. Γυναίκα εργαζόμενη- σύζυγος

Στη σημερινή πολυπολιτισμική κοινωνία, ο ρόλος της γυναίκας θεωρείται πως είναι πολυδιάστατος και πολύπτυχος. Παραδοσιακά, η γυναίκα όντας σύζυγος και μητέρα, αναλαμβάνει πλέον και το ρόλο της εργαζόμενης και της γυναίκας- καριέρας οπότε αναγκάζεται ουσιαστικά να αντεπεξέλθει σε όλους τους ρόλους εξίσου αποτελεσματικά. Βασική προτεραιότητα και καθήκον της είναι η οικογένεια και ο παραδοσιακός ρόλος της ως συζύγου και μητέρας.

Οι ρόλοι στην παραδοσιακή οικογένεια κάποιες δεκαετίες πριν ήταν αυστηρά προδιαγεγραμμένοι. Ο πατέρας είχε την εξουσία και κυριαρχία, αλλά και τον πρώτο λόγο στο σπίτι και την οικογένεια, αυτός έπαιρνε τις αποφάσεις για όλα τα σημαντικά θέματα και ο λόγος του ήταν «νόμος». Η γυναίκα αναλάμβανε την αποκλειστική φροντίδα ανατροφής των παιδιών και τις εργασίες και τις δουλειές του νοικοκυριού.²⁵

Καθώς αναπτύχθηκε η τεχνολογία και η βιομηχανία, τα πράγματα για τη γυναίκα άλλαξαν. Πλέον οι γυναίκες σπουδάζουν, διαμορφώνουν επαγγελματικούς στόχους και προσφέρουν σε κοινωνικό επίπεδο. Ωστόσο, οι γυναίκες διχάζονται, μπερδεύονται μέσα από όλους αυτούς τους ρόλους τους και αυτό για τους εξής λόγους: ο πρώτος λόγος είναι ότι η οικονομική ανάπτυξη τα

²⁵Ι. Παρασκευόπουλος, Μπεζεβέγκης Η. & Γιαννίτσας Ν., «Διαφυλικές Σχέσεις», εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1998.

προηγούμενα χρόνια και η οικονομική κρίση την τελευταία δεκαετία, όπως και το γεγονός ότι είναι πλέον μορφωμένη επιτείνουν την εργασία. Παράλληλα, οι μορφωμένες γυναίκες έχουν περισσότερα κίνητρα να βγουν στην αγορά εργασίας. Είναι μεγάλο κίνητρο για αυτές η εργασία επί πληρωμής, αλλά και η ενδιαφέρουσα, ευχάριστη και δημιουργική απασχόλησή τους.²⁶

Η καινούρια, όμως, πραγματικότητα που διαμορφώνεται με τη γυναίκα-εργαζόμενη-σύζυγο-μητέρα αποδυναμώνει τα ως άλλοτε ισχυρά οικογενειακά θεμέλια, καθώς, οι ρόλοι, τα όρια και οι δυνατότητές της τίθενται υπό αμφισβήτηση. Έτσι, διαπιστώνεται να υφίσταται η «κρίση» της οικογένειας.²⁷

Η εργαζόμενη γυναίκα νιώθει πως στερεί από τους δικούς της την παρουσία της και απουσιάζει όταν την έχουν ανάγκη τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας. Παράλληλα, η πολύωρη ενασχόλησή της με τις δουλειές και τα καθήκοντα της στο σπίτι την κάνουν να αισθάνεται ότι στερεί χρόνο και έγνοια από τον εαυτό της. Δεν βιώνει στήριξη και ενθάρρυνση από τα μέλη της οικογένειας και κυρίως από τον σύζυγό της ως προς εξωοικογενειακά της ενδιαφέροντα. Οι προοπτικές για επαγγελματική άνοδο δεν είναι εύκολη υπόθεση για την ίδια και εύκολο κατόρθωμα οπότε αισθάνεται θυμό, απογοήτευση, ενοχή.²⁸

Η δύσκολη και επώδυνη για την ίδια καθημερινότητα του 21^{ου} αιώνα την αναγκάζει να κάνει προσπάθειες να διατηρήσει την ψυχική της ισορροπία, με τις επιστημονικές έρευνες να τονίζουν πως η συναισθηματική ευεξία της μητέρας ασκεί σημαντική επίδραση στην ψυχική υγεία των παιδιών και ολόκληρης της οικογένειας.

3.2. Η γυναίκα-μητέρα

Ανέκαθεν, η μητρότητα αποτελούσε ένα σύμβολο της γυναικείας ζωής. Όταν μια γυναίκα αποκτούσε παιδί, ένιωθε και βίωνε τη ζωή της με πραγματικό νόημα. Οι άτεκνες γυναίκες δεν μπορούσαν να εξηγήσουν το ρόλο της ύπαρξής τους και ενώ στιγματίζοντας σε κοινωνικό επίπεδο. Αυτό, διότι η γυναίκα αναλαμβάνει την αποκλειστική μέριμνα του παιδιού, με το παιδί να είναι εξαρτημένο από η μητέρα του.²⁹

²⁶ Λ. Μουσούρου, «Η Ελληνική οικογένεια», Ίδρυμα Γουλανδρή – Χορν, Αθήνα 1984.

²⁷ Δ. Γεώργας, Κογκίδου Δ., Τεπέρογλου Α., «Ζητήματα Οικογενειακής Πολιτικής: Θεωρητικές αναφορές και εμπειρικές αναζητήσεις», Gutenberg, Αθήνα 2004.

²⁸ Χ. Κατάκη, «Οι τρεις ταυτότητες της ελληνικής οικογένειας», εκδ. Ελληνικά Γράμματα Αθήνα 1988.

²⁹ Βουλκέρη Τ., (1986) « Η συμμετοχή της Ελληνίδας στην οικογένεια και την εργασία. Αθήνα- Κομοτηνή: Σάκουλα

Τα πράγματα είναι βέβαια διαφοροποιημένα σήμερα. Η γυναίκα είναι μάνα, σύζυγος, νοικοκυρά, επαγγελματίας, και καλείται να λειτουργεί αποτελεσματικά σε όλους αυτούς τους ρόλους. Σύνηθες είναι το γεγονός ότι, η μητέρα ξεχνάει την αρχική της ιδιότητα ως συζύγου. Η σημερινή γυναίκα είναι τόσο απασχολημένη, και νιώθει ότι δεν έχει αρκετό χρόνο στη διάθεσή της να ανταποκριθεί επαρκώς σε όλες τις καθημερινές τις υποχρεώσεις. Ενώ ο ρόλος της μητέρας εξακολουθεί να είναι σημαντικότερος, ο ρόλος της διευρύνεται και μέσα από την ενεργό δράση της και στην αγορά εργασίας. Η εργασία της μητέρας παίζει καθοριστικό ρόλο στην ψυχοσύνθεσή της. Η μητέρα σήμερα εργάζεται είτε από οικονομική ανάγκη, είτε για να διεκδικήσει την ανεξαρτησία της, είτε σαν μέσο διαφυγής από το σπίτι. Ωστόσο, οι έγνοιες και οι υποχρεώσεις του σπιτιού και των παιδιών της εμμένουν, και εδώ γίνεται λόγος για τη φύλαξη των παιδιών όσο αυτή εργάζεται, τις αρρώστιες των παιδιών και γενικά την έλλειψη χρόνου που έχει η εργαζόμενη μητέρα. Επίσης, η σημερινή γυναίκα κάνει προσπάθειες να αποτελέσει μία «τέλεια» γυναίκα. Έτσι, πρέπει να οργανώνει κάθε υποχρέωση των παιδιών της και της οικογένειάς της, να σχεδιάζει τις βραχυπρόθεσμες και μακροπρόθεσμες κινήσεις τις, να μελετά και να προβλέπει τις ενέργειές τους. Όλα αυτά, αντλώντας από τα τεράστια αποθέματα υπομονής, επιμονής, αντοχής, δημιουργικότητας, που έχει, διότι αυτή είναι η φύση της παραδοσιακά.³⁰

Απαιτείται ισορροπία μεταξύ μητρότητας και καριέρας της, λοιπόν, όπως και καλός προγραμματισμός και καλή θέληση για να επιτύχει και στους δύο τομείς αυτούς. Σημαντική θεωρείται και η βοήθεια και κατανόηση του συζύγου, βέβαια, όπως και της υπόλοιπης οικογένειάς της. Σήμερα, στο 2018, υπάρχουν σύζυγοι που θεωρούν την εργασία της συζύγου τους άσκοπη με τις συζυγικές νύξεις και κατηγορίες για τη παραμέληση των παιδιών από τις εργαζόμενες μητέρες να είναι συχνές. Βέβαια, ανεξάρτητα από την εργασία της μητέρας, ο ρόλος της είναι καθοριστικός στην ανατροφή των παιδιών, καθώς η μητέρα μεταβιβάζει στο παιδί τις πρώτες και αποφασιστικές εμπειρίες ανθρώπινης σχέσης και συμβάλλει στην ομαλή ένταξή της στη κοινωνική ζωή.³¹

Η συναισθηματική ισορροπία του παιδιού είναι συνυφασμένη με τη μητέρα. Η ψυχική και συναισθηματική ισορροπία και ευεξία της μητέρας δίνει τη δυνατότητα να προσδώσει και αυτή με τη σειρά της αισθήματα ευφορίας και διάθεσης τα παιδιά της, για δημιουργικότητα με θετικές επιδράσεις στην ανάπτυξη της σωματικής και ψυχικής τους υγείας. Από την άλλη, η απογοήτευσή της από το γάμο της και τη ζωή της ωθεί σε αρνητικές επιδράσεις στο συναισθηματικό και αναπτυξιακό κόσμο των παιδιών της, παρεμποδίζοντας ουσιαστικά την ωρίμανση της προσωπικότητας του παιδιού.³²

³⁰ Κλαίρη Σειραδάκη, 2014

³¹ Χ. Αντωνοπούλου, «Κοινωνικοί ρόλοι των δύο φύλων», εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 1999.

³² Μ. Νικολαΐδου, «Δουλειά και χειραφέτηση. Η γυναίκα στην Ελλάδα», εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 1978.

Βέβαια, οι διαφορές στη νοοτροπία και τον τρόπο συμπεριφοράς της εργαζόμενης μητέρας είναι έκδηλες για αυτές που ζουν σε αστική περιοχή και για αυτές που ζουν σε επαρχία. Η μητέρα της πόλης χρειάζεται να καταβάλει μεγάλη προσπάθεια για γόνιμη και εποικοδομητική επαφή με το παιδί. Μάλιστα, καλείται να ανταπεξέρχεται και να προστατεύει τον εαυτό της και τα παιδιά της από τους καθημερινούς κινδύνους στη πόλη.

Είτε πάντως πρόκειται για μητέρα της πόλης είτε για μητέρα του χωριού, ο ρόλος της είναι απαιτητικός κυρίως σε επίπεδο προσωπικού αγώνα που καταβάλλει σε επίπεδο ψυχικής, συναισθηματικής και σωματικής υγείας της.

3.3. Η γυναίκα στα Κέντρα Λήψης Αποφάσεων

Η δυναμική της σύγχρονης γυναίκας είναι αναμφισβήτητη. Δίνει σκληρό αγώνα για να πετύχει την είσοδό της στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή. Οι προσπάθειές της επίσης δύσκολες για την κατάκτηση των δικαιωμάτων της. Η μεθοδικότητα, η επιμονή, η «ευελιξία», η επινοητικότητα της, η αίσθηση της αυτοθυσίας, πάντοτε με σθένος και αυταπάρνηση προς το επιθυμητό, την ωθούν για την ομαλή ένταξή της σε κοινωνικό επίπεδο και τις απαιτήσεις της κοινωνίας.³³

Οι διεθνείς συνθήκες και δράσεις στοχεύουν στην προώθηση των γυναικών στα κοινά. Έτσι, σε επίπεδο πολιτικής, έχει κατοχυρωθεί το δικαίωμα του «εκλέγειν» και «εκλέγεσθαι», ενώ σημαντική είναι και η πρόσφατη ποσόστωση στην κατάρτιση των ψηφοδελτιών. Βέβαια, δεν έχουν εξαλειφθεί πλήρως οι διακρίσεις ως προς το φύλο. Αναφορικά με την ισότιμη αντιμετώπιση και συμμετοχή της στη δημόσια σφαίρα, τα στερεότυπα των φύλων μοιάζουν να είναι βαθιά ριζωμένα στην νοοτροπία των Ελλήνων ακόμη και σήμερα.³⁴

Η ανισότητα μεταξύ των δύο φύλων στα Κέντρα Λήψης Αποφάσεων αποτελεί ένα σημαντικό και παραδειγματικό σημείο, έκδηλο τόσο στην πολιτική όσο και στη δημόσια ζωή της χώρας, σε κεντρικό και περιφερειακό επίπεδο. Μέχρι το 1974, υπενθυμίζεται ότι η πολιτική σκηνή απαρτιζόταν αποκλειστικά από τους άνδρες. Μετά την πτώση της δικτατορίας, ξεκίνησε η γυναικεία, μαζική και ενεργή μετοχή στα κόμματα και γενικά στην πολιτική. Βέβαια, σε αυτή την εξέλιξη, καθοριστικό γεγονός ήταν η επαναδραστηριοποίηση του γυναικείου κινήματος.

³³ Μ. Αμπελά- Ρουκανά, «Στη Βενετία τα ρούχα σου», εκδ. Περίπλους, Αθήνα 2014.

³⁴ Νικολέτα Καρυτσιώτη, ΕΠΑΝΑΣΧΕΔΙΑΖΟΝΤΑΣ ΤΗ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ ΥΠΟ ΤΟ ΠΡΙΣΜΑ ΤΗΣ «ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ», διαθέσιμο στο <https://econtent.pedis.uop.gr/conf/index.php/psirconf/2015/paper/view/49> (τελευταία πρόσβαση 11-12-2015)

Η αναγκαιότητα της συμμετοχής των γυναικών στα Κέντρα Λήψης Αποφάσεων ως πολιτικό δικαίωμα, έχει ήδη αρχίσει να μνημονεύεται από την Παγκόσμια Διακήρυξη Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων(1948), όπου στο άρθρο 21, παρ. 1 αναφέρεται ότι:« ο καθένας έχει δικαίωμα να συμμετέχει στην κυβέρνηση της χώρας του άμεσα ή μέσω ελεύθερα εκλεγμένων εκπροσώπων» και παρακάτω παρ. 3, επισημαίνεται ότι:« η θέληση του λαού θα είναι η εξουσία της κυβέρνησης. Αυτή η θέληση θα εκφράζεται μέσω περιοδικών και ανυπόκριτων εκλογών, οι οποίες θα πραγματοποιούνται με καθολική και ισότιμη ψήφο....»³⁵

Η Συνθήκη για την Εξάλειψη Όλων Των Μορφών Διακρίσεων Κατά Των Γυναικών (CEDAW), του 1979, κατοχυρώνει επίσης τη μετοχή των γυναικών στις πολιτικές διαδικασίες των κομμάτων.³⁶

Η μειωμένη μετοχή των γυναικών στα Κέντρα Λήψης Αποφάσεων σπάει από την 4^η Παγκόσμια Συνδιάσκεψη του Πεκίνου, το 1995, όπου μία σειρά δεσμευτικών δράσεων κατοχυρώνει πλέον την πλήρη μετοχή των γυναικών στα Κέντρα Λήψης Αποφάσεων, παγκοσμίως. Βέβαια, αναγνωρίστηκε ότι «χωρίς την ενεργό συμμετοχή των γυναικών και την ενσωμάτωση της γυναικείας διάστασης σε όλα τα επίπεδα λήψης αποφάσεων, οι στόχοι της ανάπτυξης, της ισότητας και της ειρήνης δεν μπορούν να επιτευχθούν.»³⁷

Με τη ψήφιση της ρύθμισης (Ν 2839/ 12-9-2000, ΑΡΘΡΟ 6, ΠΑΡ. 1) για τη συμμετοχή κατά το 1/3 των γυναικών στα υπηρεσιακά συμβούλια και στα συλλογικά όργανα των δημοσίων οργανισμών και των Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης, έγινε προσπάθεια ισότιμης μετοχής στα Κέντρα Λήψης Αποφάσεων και των δύο φύλων. Οι προϋποθέσεις για τη μαζικότερη και ουσιαστικότερη συμμετοχή των γυναικών στην πολιτική και δημόσια ζωή της χώρας αφορούσαν τη Γενική Γραμματεία Ισότητας που συνεργάστηκε με τις Γυναικείες Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις, Σωματεία, Ομάδες και τα γυναικεία τμήματα των κομμάτων.

Η ισότιμη μετοχή των γυναικών στα Κ.Λ.Α. είναι βελτιωμένη σήμερα Για να εκτιμηθεί, όμως, η έκβαση της ισότιμης συμμετοχής ανδρών και γυναικών στα Κ.Λ.Α, είναι απαραίτητο να εξεταστούν τόσο οι διαδικασίες για την ισότιμη συμμετοχή, όσο και η αυξημένη συμμετοχή των γυναικών στα τελευταία, καθώς η ενεργός αυτή δράση τους μπορεί να ασκήσει επιρροή στις ζωές όλων των ανθρώπων. Η αύξηση της συμμετοχής στις πολιτικές διαδικασίες απαιτεί να αναβαθμιστεί η πολιτική ενδυνάμωση των γυναικών.

³⁵ General Assembly of the United Nations, *Universal Declaration of Human Rights*, General Assembly resolution 217 A(III) of 10 December 1948, available at: <http://www.un.org/overview/rights/html>

³⁶ Division for the Advancement of Women, Department of Economic and Social Affairs, *Convention on the Elimination of Discrimination against Women*, text at: <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/text/econvention.htm>

³⁷ FWCW Platform for Action: Women in Power and Decision- making. *Critical Area, G*, παρ. 181, available at: <http://www.un.org/womenwatch/daw/Beijing/platform/decision.htm>

Η πολιτική ενδυνάμωση αφορά στη διαδικασία απόκτησης ελέγχου και κυριότητας της ζωής, διευρύνοντας και τα δύο φύλα τις επιλογές τους. Πρόκειται για μία διαδικασία που πραγματοποιείται σε θεσμικό και υλικό πλαίσιο, όσο και το αποτέλεσμα που μπορεί να μετρηθεί ως προς τα προσδοκώμενα επιτεύγματα, όπως η αριθμητική εκπροσώπηση των γυναικών στους πολιτικούς θεσμούς.

Γενικά, οι δημοκρατικοί θεσμοί, όταν λειτουργούν χωρίς αποκλεισμούς, θέτουν σε δυναμισμό το γυναικείο ρόλο και δράση και μετοχή. Άλλωστε, οι γυναίκες αποτελούν το μισό του συνολικού πληθυσμού. Η συμμετοχή τους δεν μπορεί να μεταβάλλει τα δεδομένα σε κοινωνικό επίπεδο με την απόφασή τους, καθώς δεν είναι αποκλειστική η μετοχή τους. Οι γυναίκες, λοιπόν, οφείλουν να συμβάλλουν στις αποφάσεις που επηρεάζουν τη ζωή τους, την οικογένεια, την κοινότητα και τη χώρα τους.³⁸

3.4. Γυναίκα και επιστήμη

Στον 21^ο αιώνα είναι κατά πολύ βελτιωμένη η θέση της γυναίκας σε όλους τους τομείς. Παρά τη Παγκόσμια Ημέρα Γυναίκας, το 2018, υπάρχουν ακόμα πολλά θέματα που χρήζουν συζήτησης, από τον περιορισμό των δικαιωμάτων των γυναικών στην εκπαίδευση, μέχρι και το θέμα της σεξουαλικής παρενόχλησης και κακοποίησης των γυναικών της Δύσης. Στην επιστήμη, οι βελτιώσεις είναι αργές, αλλά σταθερές προς την ισότητα, όπως δείχνουν κάποια δημοσιευμένα στον Τύπο στατιστικά στοιχεία. Οι ιστορίες των γυναικών λειτουργούν ενθαρρυντικά για την πραγματική μεταβολή του κόσμου.³⁹

Αν και διαφοροποιήθηκαν στον 21^ο αιώνα αισθητά οι κοινωνικοί ρόλοι της γυναίκας, είναι ρητορική η ανάμειξη της σε επιστημονικό επίπεδο. Εκατό χρόνια μετά το πρώτο βραβείο Νόμπελ στη Μαρία Κιουρί, η παρουσία των γυναικών σε ερευνητικά κέντρα και σε καθηγητικές θέσεις στα πανεπιστήμια είναι περιορισμένη. Ελάχιστες γυναίκες έχουν τιμηθεί με βραβείο Νόμπελ στη Χημεία, στη Φυσική και στην Ιατρική, γεγονός που αποκαλύπτει ότι «οι γυναίκες δεν αγαπούν τις επιστήμες και οι επιστήμες δεν αγαπούν τις γυναίκες». Οπωσδήποτε, ο αποκλεισμός των γυναικών από τις επιστήμες δεν οφείλεται μόνο σε κάποιους άνωθεν ή εκ μέρους των ανδρών επιβεβλημένους

³⁸ Κραβαρίτου, ό.π., 2001.

³⁹ Νεφέλη Μπόνη- Καζαντζίδου, «Γυναίκες στην Επιστήμη/ Οι γυναίκες που μας γνώρισαν τον κόσμο», ανακτήθηκε στις 7-3-2018, διαθέσιμο στο <http://www.athens-science-festival.gr/news>

καταναγκασμούς, αλλά και σε εσωτερικευμένες απαγορεύσεις και επιλογές που συνδέονται με αξίες προσδιορισμένες «ιστορικά» που ορίζουν τη θηλυκότητα.⁴⁰

Σύμφωνα με γαλλική εφημερίδα, προσδίδεται ο τίτλος «Η επιστημονική έρευνα έχει γάμπες τριχωτές». Οι γυναίκες φαίνεται να μη διαθέτουν φιλοδοξίες στον επιστημονικό τομέα. Ίσως η αδιαφορία των γυναικών, ή ακόμη και η ελλιπής μόρφωσή τους να τις απομακρύνει από την επιστημονική και τεχνολογική έρευνα, έστω κι αν πρόκειται για νανοτεχνολογία. Άλλωστε, υπάρχει η νοοτροπία ότι η γυναικεία συναισθηματικότητα είναι τροχοπέδη στην έρευνα στη μηχανική και τη φυσική.

Μέσα από μία ιστορική αναδρομή, διακρίνονται γυναίκες επιστήμονες που εξερεύνησαν τα βάθη της Γης, τους πυρήνες της ύλης και τα πέρατα του σύμπαντος. Η Δανή σεισμολόγος και γεωφυσικός Ίνγκε Λέμαν συνέβαλλε στο τομέα αυτό, ανακαλύπτοντας την ύπαρξη του συμπαγούς εσωτερικού πυρήνα της Γης, το 1936.

Τριάντα χρόνια αργότερα, το 1967, η Βρετανή αστροφυσικός Τζόσελιν Μπελ- Μπερνέλ ανακάλυψε την ύπαρξη των περιστρεφόμενων αστέρων νετρονίων, όντας ήδη διδακτορική φοιτήτρια. Απέσπασε έτσι το βραβείο Νόμπελ Φυσικής του 1974, με την απονομή αυτού βέβαια να γίνεται στον επιβλέποντα καθηγητή της, Άντονι Χιούις και το συνεργάτη του, Μαρκ Ράιλ.

Οι διακρίσεις αυτές στο χώρο της επιστήμης γίνονται με τον ίδιο τρόπο ακόμη και σήμερα. Έτσι, ενώ στους επιστημονικούς κλάδους, στο πανεπιστήμιο, υπάρχουν φοιτητές, οι φοιτήτριες είναι πολύ λιγότερες που σταδιοδρομούν επιστημονικά συγκριτικά με τους άνδρες που έχουν την ίδια κατάρτιση και τα ίδια διπλώματα με αυτές.⁴¹

Ελάχιστες γυναίκες, λοιπόν, έχουν ίσες ευκαιρίες απόλαυσης των πλεονεκτημάτων προερχόμενων από τον τομέα της επιστημονικής προόδου. Για την έμπρακτη ισότητα των δύο φύλων σε επιστημονικό επίπεδο, είναι αναγκαίο να εντοπιστούν τα αίτια της κατάστασης και οι παράγοντες που εμποδίζουν την έμπρακτη αυτή και ισότιμη μετοχή και δικαιοδοσία.

Στην Ελλάδα βέβαια, σύμφωνα με πρόσφατα στοιχεία, στον προπτυχιακό φοιτητικό πληθυσμό, οι γυναίκες είναι πολύ περισσότερες αριθμητικά από τους άνδρες. Ορισμένες εξελίσσονται μορφωτικά και με τις μεταπτυχιακές σπουδές στην Ελλάδα, ακόμα και στο εξωτερικό και διαπρέπουν παντού με επιτυχία. Μάλιστα, σε διεθνές επίπεδο και συγκεκριμένα στη Γαλλία, διακρίνονται οι γυναίκες στην επιστημονική κοινότητα, λαμβάνοντας ενεργό δράση και στα κέντρα αποφάσεων.

Η επιστημονική πραγματικότητα τίθεται υπέρ της ανδρικής πλευράς, που υπερτερούν στο χώρο της επιστήμης. Σε αυτό το σημείο, κρίνεται απαραίτητο να διερευνηθεί η γυναικεία οπτική και

⁴⁰Χ. Κουλούρη, «Έχει φύλο η επιστήμη;», ανακτήθηκε στις 12-8 2018 από www.tovima.gr

⁴¹Ο.π.

πραγματική θέση στον επιστημονικό τομέα. Ήδη σε πολλά πανεπιστήμια της Ευρώπης έχουν ενσωματωθεί μαθήματα με αντικείμενο το φύλο με τις έρευνες να εντρυφούν σε αυτό το ζήτημα, παρέχοντας έτσι ελπιδοφόρο και ευοίωνα σημάδι για τις γυναίκες- επιστήμονες.⁴²

3.5. Η γυναίκα στις ένοπλες δυνάμεις

Ο πόλεμος από αρχαιοτάτων χρόνων αποτελούσε μία ανδρική υπόθεση. Ο Θουκυδίδης, Αθηναίος ιστορικός και συγγραφέας του Πελοποννησιακού πολέμου, αναφέρει: «οι άξιοι άνδρες είναι εκείνοι που θα προασπίσουν και διασφαλίσουν την ακεραιότητα της χώρας και όχι τα καταφύγια, ούτε τα άδεια από άνδρες οπλικά συστήματα».⁴³

Έκτοτε, υπάρχουν παραδείγματα γυναικών που αναμετρήθηκαν στη μάχη ισάξια με τους άνδρες. Υπενθυμίζοντας το παραδοσιακό ρόλο της γυναίκας, γίνεται κατανοητό για ποιο λόγο δε χρησιμοποιήθηκαν σε περιπτώσεις πολέμου και έκτακτης ανάγκης οι γυναίκες. Ο γνωστός Κινέζος, στρατηγός και φιλόσοφος Σουν Τσου, στο βιβλίο του «Η τέχνη του πολέμου», μια αρχαία κινεζική πραγματεία στρατιωτικής στρατηγικής με διαχρονική αξία και μεγάλη επιρροή τα τελευταία 2.500 χρόνια, αναφέρεται στο πλήθος από πολεμίστριες, που ήταν κατάλληλα εκπαιδευμένες και με ευσυνείδητη πειθαρχία.

Επαγγελματικά, στο στρατό ο τρόπος οργάνωσης, οι δραστηριότητες, η δομή, η λειτουργία των ενόπλων δυνάμεων, είναι από τους κυριότερους παράγοντες που επηρεάζουν το ρόλο, το βαθμό και τον αριθμό συμμετοχής των γυναικών στις ένοπλες δυνάμεις.⁴⁴ Η συμμετοχή των γυναικών ως επαγγελματίες στρατιωτικοί έγινε εντονότερη μετά το Β' Παγκόσμιο πόλεμο, ιδιαίτερα από τα τέλη της δεκαετίας του 1960. Σε διεθνές επίπεδο, μόνο στη Δαχομή (χώρα προς Δυτικής Αφρικής-σημερινή Δημοκρατία του Μπενίν) υπάρχει επίλεκτο τάγμα πολεμιστριών πρώτης γραμμής, που το 19^ο αιώνα αποτελείτο από 6000 καταγεγραμμένες γυναίκες μετέχοντας σε πολυάριθμες πολεμικές συρράξεις.⁴⁵

Στην Ελλάδα, είναι χαρακτηριστική η μάχη του Διρού, τον Ιούνιο του 1826, μία μάχη στην οποία συμμετείχαν οι άοπλες δυνάμεις των γυναικών εναντίον των ομάδων του «ανίκητου»

⁴² Κουλούρη, ό.π., 2018.

⁴³ Θουκυδίδης, *Ιστοριαι*, 7.77.7

⁴⁴ Γεράσιμος Καραμπελιάς, «Γυναίκες και Σύγχρονο Επιχειρησιακό Περιβάλλον στις Ένοπλες Δυνάμεις», *διάλεξη στη Σχολή Εθνικής Αμύνης*, 3-2-2014

⁴⁵ Αθανάσιος Μπινιάρης, «Η προσφορά των Ελληνίδων στις Ένοπλες Δυνάμεις», ανακτήθηκε στις 14-8-2018 από: www.sastyra.gr

Ιμπραήμ, ο οποίος ήθελε να αλώσει τη Μάνη⁴⁶. Οι γυναίκες αυτές παρουσιάζονται να πολεμούν με τόλμη, αυταπάρνηση, σθένος και φιλοπατρία χρησιμοποιώντας νύχια και δόντια, αλλά και με όλα τα μέσα που διέθεταν, όπως πέτρες, ξύλα, δρεπάνια θερισμού, υποσκελίζοντας τους άνδρες και παραδίδοντας μαθήματα γενναιότητας.

Συνεπώς, το πρόβλημα δεν άπτεται ούτε της γυναικείας ομορφιάς, ούτε της σωματικής ή ψυχοσωματικής κατάστασης, αλλά αφορά στη νοοτροπία, την ισχύουσα αντίληψη, θέληση και ψυχικό σθένος.

Σήμερα, τα πράγματα είναι εντελώς διαφορετικά συγκριτικά με τις ανδροκρατούμενες ένοπλες δυνάμεις του παρελθόντος. Οι στρατιωτικές εργασίες που προσφέρονταν για την απασχόληση των γυναικών θύμιζαν τα πολιτικά επαγγέλματα. Μέχρι τη δεκαετία του 1970, η πλειοψηφία των γυναικών στις ένοπλες δυνάμεις απασχολούνταν σε νοσηλευτικά και γραμματειακά καθήκοντα.⁴⁷

Ενώ οι ένοπλες δυνάμεις συμβολίζουν την ίση μεταχείριση και την ομαδική εργασία,⁴⁸ οι γυναίκες ανακαλύπτουν ότι οι ένοπλες δυνάμεις δε λειτουργούν έτσι. Έτσι, η γυναικεία διάκριση αφορά στην έλλειψη σεβασμού προς τις γυναίκες, στις άνισες ευκαιρίες αξιοκρατικής απόκτησης του σεβασμού των συναδέλφων τους. Οι γυναίκες, αν και ανεβαίνουν σε υψηλές θέσεις της ιεραρχίας και ασκούν διοίκηση σε μονάδες, επισκιάζονται από την προνομιακή μεταχείριση, δεδομένου ότι ο νόμος απαιτεί την ίση μεταχείρισή τους.⁴⁹

Στην Ελλάδα, το 2002, επετράπη η εισαγωγή των πρώτων γυναικών σε μάχιμες ειδικότητες, μέσω των πανελλαδικών εξετάσεων, με τη φοίτησή τους στη σχολή Ευελπίδων, στη σχολή Ικάρων της Πολεμικής Αεροπορίας, καθώς και στη ΣΜΥ (Σχολή Μονίμων Υπαξιωματικών). Ιστορικά, η Σχολή Αξιωματικών Νοσηλευτικής (ΣΑΝ) ήταν η πρώτη Παραγωγική Σχολή Γυναικών-Αξιωματικών, η οποία ιδρύθηκε το 1946, αφού ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος ανέδειξε την ανάγκη στελέχωσης των Ενόπλων Δυνάμεων με μόνιμο στρατιωτικό νοσηλευτικό προσωπικό. Από το 1995 και έπειτα, οι πρώτες αποφοιτήσαντες γυναίκες Αξιωματικοί αποτέλεσαν δείγμα δυναμισμού και ισότητας στα δεδομένα του κλάδου των ενόπλων δυνάμεων.⁵⁰ Θα αποτελούσε βέβαια παράλειψη να μην αναφερθεί η συμβολή των εθελοντριών Υπαξιωματικών στο στράτευμα, ένας θεσμός που ξεκίνησε το 1978 επιτρέποντας την ένταξη των γυναικών ως Εθελόντριες στο χώρο των Ενόπλων Δυνάμεων.

⁴⁶ Κουλούρη, ό.π., 2018

⁴⁷ H., George Quester, «Women in Combat», *International Security*, 1/ 4(1977), pp. 80-91

⁴⁸ Stiehm J Hicks, Women, Women, Everywhere”, in: Reveron, S. D, Hicks Stiehm J. (ed), *Inside Defence, Understanding the U.S Military in the 21st Century*, Palgrave Macmillan, New York (2002), pp. 221-229

⁴⁹ Marcus Schulzke, «Kant’s Categorical Imperative, The Value of Respect, and the Treatment of Women», *Journal of Military Ethics*, 11/1(2012), pp. 26-41

⁵⁰ Μπινιάρης, ό.π., 2018.

Οι ένοπλες δυνάμεις δεν είναι λοιπόν αποκλειστικά προνόμιο των ανδρών, δεν είναι μία «ανδρική» υπόθεση, όπως αποδεικνύεται από το χώρο του Στρατού Ξηράς στο Κέντρο Εκπαίδευσης Ανορθόδοξου Πολέμου, στη Ρεντίνα Χαλκιδικής.⁵¹ Εκτιμάται λοιπόν ότι δεν πρέπει να γίνεται καμία διάκριση φύλου στη συμμετοχή σε ειδικές αποστολές, φτάνει να διαθέτουν κατάλληλες προϋποθέσεις ίδιες με αυτές που έχουν οι άνδρες. Δεν υφίσταται διάκριση σε βαθμούς και φύλο. Ακόμα και στις στρατιωτικές Μονάδες, είναι αναγκαία η ίση αντιμετώπιση και όχι διάκριση φύλων.

Σήμερα, ακόμα και στις Ένοπλες Δυνάμεις, δεν υπάρχουν περιορισμοί με τη πλειοψηφία των στερεοτύπων να έχουν αρθεί, οπότε δεν αποκλείεται στα επόμενα χρόνια να υπάρχουν γυναίκες στην ιεραρχία των Ενόπλων Δυνάμεων, με ανάλογες γνώσεις, ήθος και σεμνότητα που θα εμπνέουν και θα εξελίσσουν το στρατιωτικό προσωπικό προς κοινό όφελος.

4. ΑΝΔΡΙΚΑ ΚΑΙ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΑ. ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΑ-ΠΡΟΚΑΤΑΛΗΨΕΙΣ

4.1. Στερεότυπες Αντιλήψεις

Μέσα στην οικογένεια, την εκπαίδευση και την κοινωνία γενικότερα, μεταλαμπαδεύονται αξίες και ήθη, τρόποι και μορφές συμπεριφοράς. Αυτά διαφοροποιούνται κατά την αναφορά στο φύλο, οπότε δεν είναι αποδεκτά και από τα δύο φύλα. Έτσι, άνδρες και γυναίκες ενστερνίζονται τις συμπεριφορές και τις αξίες αυτές, οπότε και προκύπτουν διαφυλικές επιλογές, επαγγελματικές και όχι μόνο.

Τα στερεότυπα και οι προκαταλήψεις είναι μηνύματα καταχωρημένα στο εσωτερικό της συνείδησής του ατόμου, προερχόμενα από εσωτερικά όσο και από εξωτερικά ερεθίσματα. Πρόκειται για τα αξιακά φίλτρα που καθορίζουν τη συμπεριφορά των εσωτερικών παρορμήσεων και της

⁵¹ Χ.ο., «Γυναίκες- Κομάντος», *Εφημερίδα των Ειδικών Δυνάμεων*, ανακτήθηκε στις 12-3-2013, στο https://tolmwnnika.blogspot.com/2013/03/blog-post_12.html

συμπεριφοράς του ατόμου προς τα υπόλοιπα άτομα του περιβάλλοντός του. Πρόκειται για τα πρέπει, εξατομικευμένα και συχνά ασυνείδητα, που σχετίζονται με την ανθρώπινη συνείδηση.⁵²

Τα στερεότυπα είναι πεποιθήσεις για τα χαρακτηριστικά συγκεκριμένων προσώπων μιας ομάδας οπότε και τα άτομα κατηγοριοποιούνται. Βασική πηγή αυτού είναι η γνωστική διαδικασία του ανθρώπινου εγκεφάλου, που τίθεται σε διαδικασία απομνημόνευσης και κατηγοριοποίησης.⁵³

Οι στερεοτυπίες δεν συνάδουν με τη σκέψη και την λογική επεξεργασία του λάθους και σωστού, του υποκειμενικού ή αντικειμενικού του γεγονότος. Η εμμονή λοιπόν σε ένα στερεότυπο μπορεί να είναι πολύ έντονη. Το να θέτει κανείς στερεότυπα είναι ανθρώπινο, καθώς έτσι το άτομο που τα υιοθετεί, υποβαθμίζει τα πλεονεκτήματα ενός ατόμου ή την αξία του, είτε απλουστεύει κάποιο επίτευγμά του.⁵⁴ Οι αντιλήψεις για τις ιδιότητες και τους ρόλους των δύο φύλων προέρχονται από την οικογένεια, το σχολείο, την κοινωνία, τους συνομήλικους και τα ΜΜΕ και διαμορφώνουν ανάλογες στερεοτυπίες και αντιλήψεις. Οι προσδοκίες για το κάθε φύλο είναι διαφορετικές ανάλογα με τις κοινωνικές προσταγές, και ενθαρρύνονται ανάλογα και διαφοροποιημένα για τα δύο φύλα.

Τα παιδιά μαθαίνουν από πολύ νωρίς τους φυλετικούς τους ρόλους κυρίως από τους γονείς, τους συγγενείς, τους, αλλά και την ευρύτερη κοινωνία. Σε ηλικία 3 - 5 χρονών συνειδητοποιούν το φύλο τους και ανάλογα με τις καταβολές και τις οικογενειακές και περιβαλλοντικές στερεοτυπίες και αντιλήψεις, αναπτύσσουν στερεότυπα. Ενδεικτικό είναι το ροζ ή μπλε στα παιχνίδια, στολίδια, σεντόνια ανάλογα με το φύλο του νεόφερτου βρέφους στο σπίτι του. Τα δύο αυτά χρώματα δηλώνουν συγκεκριμένες προσδοκίες και ταυτίζονται με το φύλο, με το ροζ, όταν εντοπίζεται σε αγόρι να προκαλεί έκπληξη και κατακραυγή.⁵⁵

Τα κορίτσια επίσης, σύμφωνα με τους άγραφους νόμους της ελληνικής κοινωνίας και τα στερεότυπα που επικρατούν, είναι υποχρεωμένα να είναι πάντα καθαρά, ευγενικά, φρόνιμα και γλυκά, ενώ τα αγόρια είναι «φυσικό» να είναι ζωηρά, επιθετικά και ανταγωνιστικά. Διαφοροποιούνται ακόμη και τα παιχνίδια ανά φύλο. Έτσι, τα κορίτσια παίζουν με κούκλες και είδη οικιακής χρήσης, ενώ τα αγόρια ασχολούνται με μπάλες, στρατιωτάκια, αυτοκινητάκια κ.λ.π. Οι βασικοί φορείς κοινωνικοποίησης του ατόμου το διδάσκουν συστηματικά, από πολύ μικρή ηλικία, και κατευθύνουν τη συμπεριφορά και τις κλίσεις του ανάλογα. Η διαφορετική αυτή μεταχείριση των δύο φύλων ξεκινά από την οικογένεια, που είναι ο πρωταρχικός φορέας κοινωνικοποίησης του

⁵² Εμμανουήλ Α. Πάστρα, Χατζηγιαννίδης Η., «Έκφραση- Έκθεση Β' Λυκείου, 75 Κριτήρια αξιολόγησης», Εκδόσεις Χατζηθωμά, Θεσσαλονίκη 2012.

⁵³ R.L. Klatzky, Anderson S.M., «Category-Specific effects in social typing and personalization», στο T.K., Srull, & R.S. Wyer Jr., *Advances in social cognition* (σ. 91-101), Lawrence Erlbaum Associates, Hillsdale NJ 1988.

⁵⁴ S.T. Fiske, «Stereotyping, prejudice and discrimination», στο D.T. Gilbert, S.T. Fiske, & G. Lindzey, *The handbook of social psychology* (σ. 357-411), McGraw-Hill, Boston 1998.

⁵⁵ Μαρίνα Κρητικού, «Παιδιά και στερεότυπα», ανακτήθηκε στις 15-8-2018, διαθέσιμο στο <https://www.schooltime.gr/arthra-marina-kritikou/>

ατόμου και συνεχίζεται στο σχολείο. Οι εκπαιδευτικοί επίσης διαφοροποιούν τη συμπεριφορά τους στους μαθητές, ανάλογα με το φύλο τους.⁵⁶

4.2. Εκπαίδευση και Φύλο

Στα πλαίσια της ξένης και ελληνικής βιβλιογραφίας, οι ανισότητες στην εκπαίδευση αναπαράγονται μέσω ενός εξαιρετικά σύνθετου πλέγματος ορατών και αόρατων διαδικασιών και μεταβλητών που αποτελούν το εκπαιδευτικό ξεπερνώντας τα όρια της σχολικής τάξης. Το πλέγμα αυτό είναι μείγμα από τις αλληλεπιδράσεις των μεμονωμένων μεταβλητών.

Οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί, κοινωνικοποιημένοι φυλετικά στο εκπαιδευτικό σύστημα ως παλαιότεροι/ες μαθητές ή μαθήτριες συμβάλλουν στην αναπαραγωγή της άνιση κατανομής εργασίας και εξουσίας με τις στάσεις τους και τις αντιλήψεις τους.⁵⁷ Οι στάσεις-προσδοκίες-αντιλήψεις των εκπαιδευτικών δικαιολογούν τη συγκεκριμένη οπτική τους σε σχέση με το φύλο. Ουσιαστικά, γίνεται προβολή των αντιλήψεων των εκπαιδευτικών στους μαθητές/τριες ενσωματώνοντας στην εκπαιδευτική τους πρακτική το περιεχόμενο των προσωπικών τους εσωτερικεύσεων ως προς τη θέση και αντιλήψεις τους για το φύλο.

Έτσι, δικαιολογείται το γεγονός ότι μαθητές κάθονται σε χωριστές σειρές, αφού τα κορίτσια είναι πιο ήσυχα, πιο επιμελή, πιο υπάκουα, ενώ τα αγόρια πιο ατίθασα και ανέμελα, σύμφωνα με την άποψη των εκπαιδευτικών τους. Μέσα από αυτό, αποδεικνύεται η μεταφορά των προσδοκιών των γονέων και καθηγητών, κι ακόμα δικαιολογείται η ανάλογη επαγγελματική εξέλιξη των παιδιών τους. Έτσι, εξελίσσονται τα επαγγέλματα σε καθαρά «γυναικεία» και τα κορίτσια στρέφονται, συνήθως, σε επαγγέλματα παροχής κοινωνικών υπηρεσιών και εκπαίδευσης, επαγγέλματα με λιγότερο κύρος και χρήματα και όχι σε υψηλόβαθμες θέσεις, όπως οι θέσεις διοίκησης, όπως παρατηρείται από τις επιλογές των αγοριών σε επαγγελματικά πάντα επίπεδο.

Βέβαια, κάνοντας μια μικρή ιστορική αναδρομή, διαπιστώνεται ότι την τελευταία εικοσαετία κάποια στερεότυπα που σχετίζονται με το φύλο στην εκπαίδευση αρχίζουν και εκλείπουν. Αυτό δεν ίσχυε το 19^ο αιώνα, όπου ήταν έντονος ο διαχωρισμός των φύλων στο σχολείο, όπως πχ στη

⁵⁶ Δεληγιάννη Β., Ζιώγου Σ., «Εκπαίδευση και φύλο, ιστορική διάσταση και σύγχρονος προβληματισμός», εκδ. Βάνιας Θεσσαλονίκη 1999.

⁵⁷ Α. Φρειδερίκου, Φολερού Φ., *Οι Δάσκαλοι του Δημοτικού Σχολείου*, εκδ. Ύψιλον, Αθήνα 2005.

Βικτοριανή εποχή, όπου οι λέξεις «κορίτσια» και «αγόρια» ήταν σκαλισμένες στον τοίχο στις δύο διαφορετικές εισόδους των αγγλικών σχολείων.⁵⁸

Το δικαίωμα φοίτησης των Ελληνίδων στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση κατοχυρώνεται νομοθετικά με το διάταγμα του 1834. Έτσι, μαθαίνουν πιο απλοποιημένα μαθήματα, ενώ δεν υφίσταται η συνεκπαίδευση. Στόχος της εκπαίδευσης των κοριτσιών εκείνα τα χρόνια δεν είναι η επαγγελματική αποκατάσταση, αλλά η «ηθικοποίησή» τους, και η κατεύθυνσή τους να γίνουν σωστές σύζυγοι και μητέρες, όπως όριζε και τις ήθελε η κοινωνία. Η Μέση εκπαίδευση των κοριτσιών καλύπτεται από τα Παρθεναγωγεία με σκοπό να «καταστήσουν τας παιδευομένας καλὰς θυγατέρας και οικοδεσποίνας».⁵⁹ Το 1886 μπορεί να εισαχθεί στο ελληνικό πανεπιστήμιο οπότε και συναντάται η πρώτη υποψήφια υφηγήτρια στην ιατρική σχολή, η Αγγελική Παναγιωτάτου. Βέβαια, προπηλακίστηκε από καθηγητές και συμφοιτητές: «Σκούπα και φαράσι!..... «Στην κουζίνα, στην κουζίνα!.....». Το 1894 εμφανίζεται η πρώτη γυναίκα σπουδάστρια στη Σχολή Καλών Τεχνών του Πολυτεχνείου, ενώ το 1901 εισάγονται οι πρώτες γυναίκες στο Πανεπιστήμιο Αθηνών.⁶⁰

Διαπιστώνονται οι βελτιωμένες τους σχολικές επιδόσεις τα τελευταία χρόνια, όπου εμφανίζουν μεγαλύτερο ποσοστό συμμετοχής στην ανώτατη εκπαίδευση. Οι επιλογές των πανεπιστημιακών σχολών και των επαγγελματιών τους δεν ξεφεύγουν από τις παραδοσιακές υποχρεώσεις τους και προσμονές, χωρίς να διαφαίνονται οι φιλοδοξίες τους για τον επαγγελματικό τομέα.⁶¹ Οι επιλογές των κοριτσιών συνάδουν με τις οικογενειακές τους υποχρεώσεις. Στη σταδιοδρομία τους δεν μπορούν εύκολα να παρακολουθήσουν την μετεκπαίδευση που έχει απόσταση ως χώρος εκπαίδευσης από την οικογενειακή τους εστία, οπότε δύσκολα διακρίνονταν σε επιστημονικούς χώρους και διοικητικούς, καθώς προσπαθούσαν να τα συνδυάσουν με τους ρόλους της εργαζόμενης από τη μία και της μητέρας- συζύγου από την άλλη.

Παρά τη βελτίωση της επίδοσης των κοριτσιών και των μεγάλων ποσοστών επιτυχίας στα πανεπιστήμια, η αντιμετώπιση που δέχονταν από τους εκπαιδευτικούς τους τα τελευταία χρόνια ελάχιστα έχει αλλάξει τα τελευταία χρόνια.⁶² Οι λεκτικές παρεμβάσεις κοριτσιών θεωρούνταν ως επιθετική συμπεριφορά και αποθαρρύνονται ή υποτιμώνται, ενώ εκ μέρους των αγοριών ανάλογη συμπεριφορά θεωρούνταν ευγλωττία και φαίνεται να επιβραβεύονται για αυτήν.⁶³

⁵⁸ C. Skelton, «Women and Education», στο V. Robinson and D. Richardson (επιμ.) *Introducing Women's Studies*, Macmillan, Hampshire and London 1999.

⁵⁹ Σ. Ζιώγου- Καραστεργίου, «Η εξέλιξη του προβληματισμού για τη γυναικεία εκπαίδευση στην Ελλάδα», στο Δεληγιάννη Β., Ζιώγου Σ.(επιμ.) *Εκπαίδευση και Φύλο: Ιστορική διάσταση και σύγχρονος προβληματισμός*, εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2004, σελ. 106-107

⁶⁰ Αλεξάνδρα Βασιλοπούλου, «Φύλο και Εκπαίδευση», ανακτήθηκε στις 16-8-2018 στο www.fylopedia.uoa.gr

⁶¹ Μ. Χαριστού, «Ισότητα των φύλων και εκπαίδευση: η επαγγελματική εκλογή των κοριτσιών», *Σύγχρονη Εκπαίδευση* 46(1989), 70-78.

⁶² M. Warrington, Younger M., «The other side of the gender gap», *Gender and Education* 12/4(2000), 493-508.

⁶³ Lees S., «*Sugar and Spic*», Penguin, Harmondsworth 1993.

Βέβαια, στο ελληνικό σχολείο, το επίσημο αναλυτικό πρόγραμμα δε διαφέρει κατά φύλο. Ωστόσο, οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί φαίνεται να διαχωρίζουν τα μαθήματα σε «ανδρικά» και «γυναικεία», χαρακτηρίζοντας έτσι τα θετικά και θεωρητικά μαθήματα αντίστοιχα. Επίσης, οι θετικές επιστήμες είναι περισσότερο ανδροκεντρικές.⁶⁴

Ακόμα και οι εκπαιδευτικοί έχουν διαφορετικές προσδοκίες για τα αγόρια και τα κορίτσια. Περιμένουν από τα αγόρια ότι θα ασκήσουν επαγγέλματα υψηλού κύρους και τα ενθαρρύνουν προς αυτή την κατεύθυνση, ενώ από τα κορίτσια περιμένουν περισσότερο παραδοσιακά γυναικεία επαγγέλματα.⁶⁵ Επιπλέον, αιτιολογούν τις επιδόσεις των μαθητών/τριών διαφορετικά. Τα αγόρια, σύμφωνα με εκπαιδευτικούς, αποτυγχάνουν λόγω έλλειψης προσπάθειας, ενώ τα κορίτσια επειδή δεν είναι αρκετά ικανά. Οι καλές επιδόσεις των κοριτσιών δικαιολογούνται από την αυξημένη προσπάθεια που καταβάλλουν, ενώ των αγοριών από τις ιδιαίτερες νοητικές τους ικανότητες.⁶⁶

Συνεπώς, το ιδανικό για επαγγελματική επιτυχία και απόκτηση χρημάτων και εξουσίας δε λαμβάνει την ίδια βαρύτητα και σημασία και αξία για τα δύο φύλα. Γι' αυτό και η επιλογή επαγγέλματος από τις γυναίκες στρέφεται προς ορισμένες ασχολίες που συνάδουν με την κοινωνική αντίληψη για τη φύση και την αποστολή της γυναίκας, όπως είναι π.χ. η εκπαίδευση ή η παροχή κοινωνικών υπηρεσιών.

4.3. Τα αντρικά και γυναικεία επαγγέλματα

Μία από τις εκφάνσεις των στερεοτυπικών χαρακτηριστικών που αποδίδονται στα δύο φύλα, είναι η διάκριση σε ανδρικά και γυναικεία επαγγέλματα. Αυτός ο διαχωρισμός γίνεται με βάση κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των δύο φύλων, όπως ο τρόπος συμπεριφοράς, η σωματική διάπλαση, οι ικανότητες και οι δεξιότητες που απαιτούνται για την εξάσκηση κάποιου επαγγέλματος.⁶⁷

Επομένως, τα επαγγέλματα που θεωρούνται «γυναικεία» στηρίζονται σε στερεοτυπικά χαρακτηριστικά για τις γυναίκες και παραπέμπουν σε παραδοσιακούς ρόλους, όπως αυτός της

⁶⁴ Α. Χρονάκης, "Θετικές επιστήμες στο «σώμα» της εκπαίδευσης. Εμπειρίες γυναικών σε στερεοτυπικά ανδροκεντρικά πεδία γνώσης", εκδ. Καλειδοσκόπιο, Αθήνα 2007, 307-331.

⁶⁵ M. Stanworth, «*Gender and Schooling*», Hutchinson, London 1981.

⁶⁶ Λ. Φρόση, Κουϊμτζή Ε., Παπαδημητρίου Χ., «*Ο παράγοντας φύλο και η σχολική πραγματικότητα στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση*», Κ.Ε.Θ., Αθήνα 2001.

⁶⁷ Λ. Μουσούρου, «*Γυναικεία απασχόληση και οικογένεια*», εκδ. Εστία, Αθήνα 1993.

συζύγου, της μητέρας, της νοικοκυράς. Έτσι, συναντώνται συνηθέστερα επαγγέλματα όπως αυτό της μαίας, της δασκάλας, της νοσοκόμας, της καθηγήτριας, της μοδίστρας, της νηπιαγωγού, της τηλεφωνήτριας. Αντίθετα, «ανδρικά» θεωρούνται τα επαγγέλματα που παραδοσιακά θυμίζουν και συνάδουν με τα ανδρικά χαρακτηριστικά, όπως αυτά του γιατρού, του πολιτικού, του δικηγόρου, του μηχανικού, του οδηγού, του δικαστή κ.λ.π.⁶⁸

Η διάκριση όμως αυτή δεν μπορεί να ευσταθεί για τους εξής λόγους:

- Στην εποχή μας η γυναίκα παρακολουθεί σπουδές, με αποτέλεσμα να μην υστερεί έναντι των ανδρών με οποιοδήποτε έργο κι αν ασχοληθεί. Η εκπαίδευση στην εποχή μας παρέχεται και στα δύο φύλα, ώστε και η γυναίκα να ενημερώνεται και να εξειδικεύεται εξίσου με τον άνδρα. Εξάλλου, η επιλογή του επαγγέλματος σήμερα εξαρτάται από την προσωπικότητα του ατόμου, τις επιθυμίες του, τις κλίσεις του και όχι το φύλο.

- Επίσης, με τη ραγδαία εξέλιξη της τεχνολογίας και την εγκατάσταση των μηχανών σε όλες σχεδόν τις εργασίες, δεν απαιτείται ιδιαίτερη σωματική ή μυϊκή δύναμη για την επιτέλεση κάποιου έργου.

- Η καθημερινή πραγματικότητα, εξάλλου, έχει αποδείξει ότι, με οποιοδήποτε τομέα κι αν ασχολήθηκαν οι γυναίκες, τα κατάφεραν εξίσου καλά- καμιά φορά και καλύτερα- από τους άνδρες.

- Ο μύθος, επιπλέον, περί πνευματικής υπεροχής των ανδρών έχει καταρριφθεί πλήρως. Το επιβεβαιώνουν κάθε χρόνο τα μεγάλα ποσοστά εισαγωγής κοριτσιών στα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα.⁶⁹

Σήμερα, παρόλο που οι γυναίκες έχουν εισχωρήσει σε όλα σχεδόν τα «ανδροκρατούμενα» επαγγέλματα, σπάνια καταλαμβάνουν ιεραρχικά κατώτερες θέσεις από τους άνδρες. Για παράδειγμα, οι γυναίκες που σπουδάζουν ιατρική, σπάνια γίνονται διευθυντές σε κάποιο δημόσιο νοσοκομείο ή σπάνια να λάβουν θέση διευθυντή ή προϊσταμένου Πρωτοβάθμιας ή Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης.

Ακόμη και στο χώρο της πολιτικής, όπου παρόλο που οι γυναίκες έχουν αποκτήσει το δικαίωμα του «εκλέγειν» και «εκλέγεσθαι» από τη δεκαετία του 1970, εντούτοις, άνδρες κυριαρχούν στα Κέντρα Λήψης Αποφάσεων και βέβαια, μέχρι στιγμής, δεν υπήρξε ποτέ γυναίκα πρωθυπουργός στην Ελλάδα. Πολλά παραδείγματα επιβεβαιώνουν τη διάκριση φύλων στον εργασιακό χώρο, γεγονός που καθιστά αναγκαία την μεταβολή της κατάστασης αυτής.

Αρχικά, λοιπόν, η οικογένεια, ως πρωταρχικός φορέας κοινωνικοποίησης του ατόμου, οφείλει να γαλουχεί τα νεαρά της μέλη με πνεύμα ισοτιμίας και ισονομίας και να μη μεγαλώνουν τα

⁶⁸ Μουσούρου, ό.π., 1993.

⁶⁹ Ευγενία Γεωργακοπούλου, «Ανδρικές και Γυναικείες Εργασίες», ανακτήθηκε στις 17-8-2018, στο www.evgeniageorgakopoulou.weebly.com

κορίτσια με την εικόνα και την άποψη ότι επιβαρύνονται περισσότερο με τον αποκλειστικό ρόλο της ανατροφής τους και των οικιακών εργασιών.

Ακόμη και στην ανθρωπιστική παιδεία, στον εκπαιδευτικό τομέα, μέσω της οποίας οι νέοι θα αποκτήσουν βαθύ σεβασμό απέναντι στον άνθρωπο, θα πρέπει να γαλουχούνται με την εικόνα και την ιδέα να υπάρχει στη σκέψη τους χώρος για διακρίσεις οποιουδήποτε είδους. Έτσι, οι φορείς της εκπαίδευσης θα πρέπει να μεταλαμπαδεύσουν στους νέους την αναγκαία εκτίμηση και τον αναγκαίο σεβασμό απέναντι στο συνάνθρωπό τους, ώστε να μην δημιουργούνται αρνητικές διακρίσεις και ρατσιστικές αντιμετώπισεις και περιθωριοποιήσεις ανάλογα με το φύλο.⁷⁰

Η πολιτεία οφείλει, επίσης, να φροντίζει ώστε τα δικαιώματα των γυναικών να είναι σεβαστά και να αποθαρρύνει τις διαφυλικές διακρίσεις που αναπτύσσουν το αίσθημα της ανισότητας.

Στο δρόμο προς την πλήρη ισότητα των δύο φύλων η γυναίκα ταλαντεύεται εσωτερικά ανάμεσα στο ρόλο του θύματος και του θύτη και εξωτερικά αγωνίζεται να βρει ισορροπίες ανάμεσα στους παραδοσιακούς ρόλους της γυναίκας-συζύγου-μάννας και στους νέους απαιτητικούς ρόλους της εργαζόμενης και καριερίστριας. Ακόμη και η ίδια η γυναίκα, λοιπόν, οφείλει να βρει το κουράγιο και τη δύναμη να απενοχοποιηθεί και να αποβάλλει τις στερεοτυπίες αυτές, ώστε να λειτουργεί κατά τρόπο ισότιμο και ισόνομο στη καθημερινότητά της.⁷¹

Συνεπώς, οι στερεότυπες κοινωνικές αντιλήψεις για τα δύο φύλα και οι διακρίσεις και ανισότητες δεν προέρχονται από τις βιολογικές διαφορές των δύο φύλων, αλλά αποτελούν ένα κοινωνικό- πολιτισμικό δημιούργημα, το οποίο εάν δεν καταπολεμηθεί, διαιώνίζεται και αναπαράγεται μέσω της διαδικασίας της κοινωνικοποίησης των ατόμων.⁷²

5. ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗ ΠΑΡΕΝΟΧΛΗΣΗ ΣΤΟ ΧΩΡΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

5.1. Ιστορική ανάδρομη

Σε όλες τις κοινωνίες, από τις πιο πρωτόγονες ως τις πιο αναπτυγμένες, οι γυναίκες καταπιέζονταν και αυτό οφείλεται στις κοινωνικοπολιτικές δομές. «Από την αρχή της ιστορίας, ως την εποχή μας, αυτό που χρειάστηκε να μείνει κρυμμένο στην ιδιωτική σφαίρα ήταν πάντα το σημαντικό μέρος της ανθρώπινης ύπαρξης, ό,τι συνδέεται με την ανάγκη της ίδιας της βιολογικής διαδικασίας, η οποία παλιότερα περιλάμβανε όλες τις δραστηριότητες, όσες εξυπηρετούσαν την

⁷⁰ Κωνσταντίνος Μάντης, «Ισότητα των δύο φύλων», ανακτήθηκε στις 17-8-2018 στο <https://latistor.blog.spot.com>

⁷¹ <https://www.slideshare.net>

⁷² Ε. Κανταρτζή, «Τα στερεότυπα του ρόλου των φύλων στα σχολικά εγχειρίδια του δημοτικού σχολείου», Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2003.

υπόσταση του ατόμου και την επιβίωση του είδους. Κρυμμένοι ήταν οι δούλοι... και οι γυναίκες, οι οποίες με τα σώματά τους εξασφάλιζαν τη φυσική επιβίωση του είδους. Οι γυναίκες και οι δούλοι ανήκαν στην ίδια κατηγορία, και ήταν κρυμμένοι, όχι μόνο επειδή αποτελούσαν ιδιοκτησία κάποιου άλλου, αλλά επειδή η ζωή τους ήταν «επίμοχθη», αφιερωμένη σε σωματικές λειτουργίες... Το γεγονός ότι η νεότερη εποχή απελευθέρωσε τις εργαζόμενες τάξεις και τις γυναίκες κατά την ίδια σχεδόν ιστορική στιγμή, ανήκει ασφαλώς στα χαρακτηριστικά μιας εποχής, η οποία δεν πιστεύει πια πώς πρέπει να κρύβονται οι σωματικές λειτουργίες και οι υλικές μέριμνες». ⁷³

Η σεξουαλική παρενόχληση γυναικών δεν είναι ένα σύγχρονο φαινόμενο αλλά αποτελεί το «*ius primatē potētis*» με την σεξουαλική αντικειμενοποίηση των χωρικών υπηρετριών στα σπίτια των «αστών». ⁷⁴ Καθώς αναπτύχθηκε η βιομηχανία, με τις γυναίκες να εισβάλλουν επαγγελματικά στα εργοστάσια, το φαινόμενο έγινε ακόμα πιο έντονο. Η γυναίκα, από την μία ανεξαρτητοποιήθηκε, ωστόσο έχασε τον παραδοσιακό της ρόλο. Έτσι, «η ιδιωτική και η δημόσια σφαίρα συμπλέκονται, αλληλοεισδύουν, αποτελούν ένα ενιαίο σύνολο: συμπροσδιορίζουν τη μισθωτή εργασία των γυναικών». ⁷⁵

Η είσοδος της στον κόσμο των ανδρών συνοδεύτηκε από περιστατικά παρενόχλησης, και αυτό επειδή η γυναίκα διεκδίκησε την ανεξαρτησία της, αλλά και επειδή έπρεπε να συνειδητοποιήσει από την αρχή την «κατώτερη» θέση της σ' έναν ανδροκρατούμενο κόσμο. Δέχονταν σεξουαλική παρενόχληση και δεν τολμούσαν να το καταγγείλουν ή να το αποθαρρύνουν, από φόβο κυρίως μήπως χάσουν την εργασία τους, αλλά και επειδή το φεμινιστικό κίνημα δεν είχε εξαπλωθεί ακόμα πλήρως. «Σε μια κοινωνία που ήθελε τις γυναίκες ανεκτικές και υποτακτικές, η αντίληψη ότι αυτές έφταιγαν γι' αυτό που τους συνέβαινε, τις συνόδευε, όπως και σε κάθε άλλη μορφή βίας σε βάρος τους». ⁷⁶ Βέβαια, φαινόμενα σεξουαλικής παρενόχλησης συναντώνται και σήμερα, στον 21^ο αιώνα, όχι στον ίδιο βαθμό με παλαιότερα βέβαια. Συνεπώς, το φαινόμενο της σεξουαλικής παρενόχλησης στο χώρο δουλειάς είναι αποκύημα της κοινωνικής ανισότητας, και εμφανίστηκε από τη στιγμή της ένταξης της γυναίκας στην παραγωγική διαδικασία, συνυπάρχοντας με τη βιομηχανική ανάπτυξη». ⁷⁷

⁷³ Άρεντ, «Η ανθρώπινη κατάσταση (*Vita active*)», Γνώση (1986), σελ.103-104

⁷⁴ Θ. Κουκουλάκη, «Η σεξουαλική παρενόχληση στο χώρο της εργασίας», σε Κίνηση Δημοκρατικών Γυναικών (2012), σελ.14

⁷⁵ Γ. Κραβαρίτου, «Εργασία και δικαιώματα της γυναίκας: Όψεις των κατά φύλων κοινωνικών σχέσεων», εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη 1991, σελ.29

⁷⁶ Κ. Παπαρρήγα – Κωσταβάρα, «Η σεξουαλική παρενόχληση στους χώρους εργασίας», Νιμικό Βήμα 43(1995), σελ.617

⁷⁷ Κουκουλάκη, *ό.π.*, 2012, σελ. 15

5.2. Έννοια και ορισμός της σεξουαλικής παρενόχλησης

Σύμφωνα με την 92/131 ΕΟΚ Σύσταση της επιτροπής για την προστασία της αξιοπρέπειας ανδρών και γυναικών κατά την εργασία, που συνοδεύεται από Κώδικα Πρακτικής που προσαρτάται στη σύσταση ως παράρτημα, η σεξουαλική παρενόχληση ορίζεται ως εξής:

«Σεξουαλική παρενόχληση θεωρείται η διακριτική μεταχείριση με βάση το φύλο στο χώρο εργασίας, όταν λαμβάνει χώρα μια ανεπιθύμητη συμπεριφορά, σχετική με το φύλο, με την πρόθεση ή με αποτέλεσμα να προσβληθεί η αξιοπρέπεια του προσώπου και / ή να δημιουργηθεί ένα περιβάλλον εκφοβισμού, εχθρικό ή ενοχλητικό και ιδιαιτέρως αν η απόρριψη ή η υποταγή του προσώπου σε μια τέτοια συμπεριφορά, χρησιμοποιείται ως κριτήριο για λήψη απόφασης, η οποία να επηρεάζει το συγκεκριμένο πρόσωπο».⁷⁸

Γενικά, η σεξουαλική παρενόχληση δεν είναι ένα απλό γεγονός, αλλά σποραδικά γεγονότα ή μία συνεχιζόμενη διαδικασία ανεπιθύμητης/μη αποδεκτής για τον/ την αποδέκτη/τρια σεξουαλική συμπεριφορά.⁷⁹ Δεν σχετίζεται με το σεξ, αλλά με την άσκηση εξουσίας, σαν μέσο και μοχλό εκμείωσης σεξουαλικότητας ή σεξιστικής συμπεριφοράς και συνιστά εκμετάλλευση του χειρίστου είδους. Πρόκειται για μια δυσάρεστη κατάσταση που λαμβάνει χώρα, κυρίως στο χώρο εργασίας, με τους υψηλά ισταμένους – στην πλειοψηφία τους άντρες – διευθυντές, προϊστάμενοι -, με τα θύματα με τον τρόπο αυτό να απαιτούν αντάλλαγμα την πρόσληψη ή την προαγωγή σε μια θέση, οπότε να ενδίδουν. Πρόκειται, με λίγα λόγια, για ένα φαινόμενο δύναμης προερχόμενο από την εξουσία που παρέχει η δεσπόζουσα θέση και επίδειξης κι επιβολής ισχύος, καθώς ο θύτης εκμεταλλεύεται τη θέση εξουσίας του με σεξουαλικό του όφελος.

Φυσικά, δεν είναι σεξουαλική παρενόχληση ένα αθώο κομπλιμέντο ή η εκδήλωση αγνού και ειλικρινούς ενδιαφέροντος προς το άλλο φύλο.⁸⁰ Αντιθέτως, εκδηλώνεται με πειστική συμπεριφορά κάποιου, που ασκεί εξουσία πάνω στον/ στην εργαζόμενο/η, είναι τέτοια, που δημιουργεί μια κατάσταση δυσφορίας για το θύμα, θίγοντας την προσωπική του υπόσταση και αξιοπρέπεια και καθιστώντας την επαγγελματική του ζωή δύσκολη.

⁷⁸ Μ.Ν. Ντότσινα, «Νομική προστασία και ουσιαστική εφαρμογή της ισότητας των δύο φύλων», 6^η Πανελλήνια Διάσκεψη Γυναικών, ΟΤΟΕ 20 Νοεμβρίου 2003.

⁷⁹ S. Morrison, «Defining and Preventing Sexual Harassment» Struggles, Minnesota Realtor 1996, p. 20-21

⁸⁰ Άννα Πηλαβάκη- Αχιλλέως, Διομήδους Δ., «ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗ ΠΑΡΕΝΟΧΛΗΣΗ, ΕΝΑΣ ΑΘΕΑΤΟΣ ΕΦΙΑΛΤΗΣ ΣΤΟ ΧΩΡΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ», ανακτήθηκε στις 19-8-2018 στο www.eif.gov.cy

5.3. Θεωρητικά μοντέλα σεξουαλικής παρενόχλησης

Τα θεωρητικά μοντέλα που αναπτύχθηκαν από την επιστημονική κοινότητα στην προσπάθεια ανάλυσης και ερμηνείας του φαινομένου της σεξουαλικής παρενόχλησης στο χώρο εργασίας, εστιάζονται στη διερεύνηση βιολογικών και κοινωνικό-πολιτισμικών παραγόντων. Ακολουθούν τα σημαντικότερα θεωρητικά-ερμηνευτικά μοντέλα του φαινομένου που εμφανίζονται συστηματικά στη διεθνή βιβλιογραφία.⁸¹

5.3.1. Το βιολογικό μοντέλο

Σύμφωνα με το βιολογικό μοντέλο, η σεξουαλική παρενόχληση αφορά στο θέμα των σεξουαλικών σχέσεων και της φυσικής έλξης ανάμεσα στα δύο φύλα. Η «σεξουαλική επιλογή» στοχεύει στην αναπαραγωγή και κατευθύνει τις συμπεριφορές ανδρών και γυναικών στην αναζήτηση ερωτικού συντρόφου. Η βασική στρατηγική των θυτών διαφέρει από αυτή των γυναικών θυμάτων τους, εξαιτίας των διαφορετικών αναπαραγωγικών ρόλων που έχουν τα δύο φύλα. Οι διαφορές ανάμεσα στις στρατηγικές που ακολουθούν τα δύο φύλα τα οδηγούν αναπόφευκτα σε σύγκρουση, μορφή των οποίων αποτελεί και η σεξουαλική παρενόχληση.⁸²

Η αντίδραση των θυμάτων- γυναικών στη σεξουαλική παρενόχληση εξαρτάται από το αν το κίνητρο του δράστη της συμπεριφοράς αυτής εκλαμβάνεται ως ρομαντικό ή σεξουαλικό. Οι άνδρες που επιδιώκουν ερωτική σχέση, γίνονται περισσότερο σεξουαλικά προσανατολισμένοι από ότι οι γυναίκες. Το ενδιαφέρον που μπορεί να τους δείξει ένα άτομο αντίθετου φύλου, το εκλαμβάνουν ως σεξουαλικό ενδιαφέρον, ενώ οι γυναίκες μπορεί να το θεωρήσουν φιλικό. Αυτή η διαφορετικότητα πρόσληψης των κινήσεων ανά φύλο ωθεί σε παρερμηνείες και συγκρούσεις.

5.3.2. Το κοινωνικό-πολιτισμικό μοντέλο

Η σεξουαλική παρενόχληση αντιπροσωπεύει την κατάχρηση εξουσίας⁸³ με το κοινωνικό πλαίσιο να καλλιεργεί και να ενισχύει τις ανισότητες σε επίπεδο εξουσίας και δύναμης μεταξύ των δύο φύλων. Οι άνδρες επιβραβεύονται κοινωνικά για την σεξουαλική τους διάθεση, ενώ οι γυναίκες επιδοκιμάζονται όταν είναι αδρανείς και υποχωρητικές. Η σεξουαλική παρενόχληση των γυναικών

⁸¹ M.A. Crouch, *Thinking about sexual harassment...*, στο Davidson M.J. & Burke R. J., *Women in management: Current research issues*, Paul Chapman Publ., London 1994.

⁸² M.J. Davidson, Burke R.J., «Women in Management Worldwide: Facts, Figures and Analysis», Gower Publishing, Aldershot 2004.

⁸³ J. Brewis, Linstead., S, «Sex, work and sex work: Eroticizing Organization», Routledge, London 2000, σελ. 78

από τους άνδρες αφορά στη θέση της γυναίκας στην κοινωνία: «οι άνδρες κυριαρχούν και εξουσιάζουν, ενώ οι γυναίκες κυριαρχούνται».⁸⁴ Οι σχέσεις ανάμεσα στα δύο φύλα σε όλα τα κοινωνικά επίπεδα περιλαμβάνουν την αντίληψη της κυριαρχίας και της δύναμης του ανδρός και της υποχωρητικότητας και της υποτίμησης της γυναίκας. Άρα, σύμφωνα με αυτό το μοντέλο, η σεξουαλική παρενόχληση αποτελεί μορφή σεξουαλικής κυριαρχίας και επικράτησης του αρσενικού στο θηλυκό, οπότε ενδυναμώνεται η ανισότητα μεταξύ των δύο φύλων, κατά το μοντέλο αυτό.

5.3.3. Το δομικό μοντέλο

Η σεξουαλική παρενόχληση εξετάζεται και αναλύεται στο πλαίσιο του τρόπου οργάνωσης και λειτουργίας των επιχειρήσεων. Η σεξουαλική παρενόχληση είναι απόρροια της ιεραρχίας, των επαγγελματικών, δηλαδή, σχέσεων, που εκδηλώνονται και ενθαρρύνονται στο χώρο της επιχείρησης. Ο τρόπος που λειτουργεί η εκάστοτε επιχείρηση μπορεί να ενθαρρύνει τέτοιες συμπεριφορές. Οι άνδρες συνηθέστερα καταλαμβάνουν υψηλόβαθμες θέσεις εξουσίας σε μια επιχείρηση, με τη γυναίκα να έχουν υπό τον έλεγχό τους, κάνοντας κατάχρηση της εξουσίας που έχουν και να τις παρενοχλούν σεξουαλικά. « Η κατοχή δύναμης και εξουσίας βοηθά στην εκδήλωση σεξουαλικής παρενόχλησης στο χώρο εργασίας, η οποία συχνά λαμβάνει τη μορφή του εκβιασμού και απειλεί – πέραν των άλλων – την εργασιακή θέση του αποδέκτη της. Τέλος, η σεξουαλική παρενόχληση είναι ένας τρόπος για να διατηρούν οι άνδρες τις γυναίκες σε απόσταση από τον εργασιακό και κοινωνικό ανταγωνισμό, ισχυρισμός που βρίσκει αρκετές φεμινίστριες αντίθετες»⁸⁵

5.3.4. Η φιλελεύθερη οπτική

Η συγκεκριμένη ερμηνευτική προσέγγιση ορίζει τη σεξουαλική παρενόχληση ως τη συμπεριφορά των θυτών που προκαλούν άδικη βλάβη στα υποψήφια θύματά τους, στον εργασιακό χώρο. Η μη πλήρης εξάλειψη της ανισότητας ανάμεσα στα δύο φύλα στην κοινωνία και στον εργασιακό χώρο καθιστούν τους άνδρες να γίνονται οι θύτες και οι γυναίκες τα θύματα. «Η συγκεκριμένη οπτική υποκινείται και περικλείει πολιτικές και ανθρώπινες αξίες, όπως η ελευθερία

⁸⁴ Davidson, Burkeό.π., 2004.

⁸⁵ Β. Αρτινοπούλου, Παπαθεοδώρου Θ., «Η σεξουαλική παρενόχληση στους χώρους εργασίας», ΚΕΘΙ 2004.

και η ισότητα, ενώ εξετάζει λιγότερο τα κίνητρα και τους μηχανισμούς που επηρεάζουν και κατευθύνουν την ανθρώπινη συμπεριφορά».⁸⁶

5.3.5. Η νομική θεώρηση

Τέλος, σύμφωνα με τη **νομική θεώρηση** υποστηρίζεται ότι: «οι σεξουαλικά ενοχλητικές συμπεριφορές αντανακλούν την ανισότητα δύναμης στις σχέσεις, που οδηγούν στην εκμετάλλευση ανθρώπου από άνθρωπο και συνήθως αυτού που έχει την εξουσία και τη δύναμη έναντι αυτού που υστερεί, στην προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας ως θεμελιώδους δικαιώματος, στην προσβολή της σεξουαλικής αξιοπρέπειας και ελευθερίας επιλογής, καθώς και στην εκμετάλλευση της ιεραρχικής ισχύος για την εκβιαστική απόσπαση σεξουαλικής εύνοιας ή την υποχρέωση κάποιου σε ανοχή ανεπιθύμητης σεξουαλικής συμπεριφοράς».⁸⁷

5.4. Συνέπειες σεξουαλικής παρενόχλησης στο χώρο εργασίας για τη γυναίκα

Συνήθως, τα θύματα σεξουαλικής παρενόχλησης στην εργασία δε ανακοινώνουν το πρόβλημα και τη θυματοποίησή τους, γιατί φοβούνται ότι δε θα γίνουν πιστευτά ή θα χλευαστούν από το κοινωνικό και εργασιακό τους περιβάλλον.⁸⁸ Η παρενόχληση όμως έχει δυσάρεστα αποτελέσματα, καθώς μπορεί να προκαλέσει κυρίως ψυχολογικές βλάβες και επαγγελματική πίεση με καταστροφικές για τα θύματα συνέπειες. Επίσης, η απόδοσή τους στη δουλειά μειώνεται, γιατί επικεντρώνονται στην προσπάθεια διαχείρισης του φαινομένου και απόκρυψης αυτού, ώστε να μην προκύψουν σχόλια και κουτσομπολιά από συναδέλφους, κριτική για τον τρόπο που η γυναίκα ντύνεται, λειτουργεί, ζει την προσωπική της ζωή. Άλλες συνέπειες του θύματος της σεξουαλικής παρενόχλησης είναι ότι απουσιάζουν συχνά από τη δουλειά για να αποφύγουν το πρόβλημα ενώ, λόγω ασθενειών που προκαλούνται από το στρες που βιώνουν, χάνουν τη δυνατότητα μιας καλής σύστασης για μια νέα εργασία.

Περαιτέρω συνέπειες της θυματοποίησης είναι τα επερχόμενα οικονομικά προβλήματα και κατ' επέκταση η δυνατότητα για μια αξιοπρεπή διαβίωση.⁸⁹ Έτσι, η σεξουαλική παρενόχληση μπορεί: να κάνει τα άτομα νευρικά και ευερέθιστα, να τους προκαλέσει κατάθλιψη, αϋπνία και

⁸⁶ Αρτινοπούλου, ό.π., 2004

⁸⁷ M.J. Davidson, Burke R.J., "Women in Management: Current Research Issues", Paul Chapman Publ. London 1999.

⁸⁸ Μ. Κλαμπάνη, «Η σεξουαλική παρενόχληση γυναικών στο χώρο εργασίας», ανακτήθηκε στις 25-8-2018 στο: <https://www.imerazante.gr>

⁸⁹ Ο.π.

συμπτώματα που συνδέονται με το άγχος, να επηρεάσει την ποιότητα στην εργασία τους και την εμπιστοσύνη στην εργασία τους, την εργασιακή ασφάλεια και σταθερότητα, τις πιθανότητες επαγγελματικής εξέλιξης, καθώς επίσης να τους προκαλέσει βραχυπρόθεσμες και μακροπρόθεσμες βλάβες στις προοπτικές εργασίας τους, σε περίπτωση που αναγκαστούν να αλλάξουν εργασία.⁹⁰

Το σοβαρότερο πρόβλημα που προκαλείται μετά από την αποδοχή και παθητικότητα μίας τέτοιας κατάστασης στις γυναίκες θύματα είναι ότι διαιωνίζεται η μεταξύ των φύλων ανισότητα, καθώς «συνδέεται άμεσα με τη θέση της γυναίκας στην κοινωνία και δεν αποτελεί άμεση συνέπεια της σχέσης του θύματος με το δράστη της πράξης της σεξουαλικής παρενόχλησης και στοχεύει στην απόδειξη και την επιβεβαίωση της εξουσίας του δράστη πάνω στο θύμα του. Είναι δηλαδή η σεξουαλική παρενόχληση έκφραση της ανισότητας των δύο φύλων στο χώρο εργασίας»⁹¹.

Εν κατακλείδι, η σεξουαλική παρενόχληση υπήρξε γέννημα τω πατριαρχικών κοινωνιών και ένας τρόπος επαναπροώθησης των γυναικών στον «γυάλινο πύργο» του σπιτιού της. Βέβαια, για να μην είμαστε προκατειλημμένοι απέναντι στους άνδρες και μεροληπτικοί, υπάρχουν ακόμη και γυναίκες θύτες έναντι των θυμάτων- ανδρών στον εργασιακό χώρο, αν και σπάνιο. Συνεπώς, η σεξουαλική παρενόχληση αφορά την επίδειξη δύναμης των ανδρών έναντι των γυναικών.

5.5. Χαρακτηριστικά του θύτη και του θύματος

Σύμφωνα με έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί προκειμένου να διαπιστωθεί ποια είναι τα θύματα σεξουαλικής παρενόχλησης, βρέθηκε ότι τόσο οι άνδρες όσο και οι γυναίκες μπορεί να πέσουν θύματα μιας τέτοιας ανάρμοστης συμπεριφοράς στο χώρο εργασίας. Όμως, όπως προαναφέρθηκε και παραπάνω, οι περιπτώσεις να αποτελούν οι άνδρες θύματα σεξουαλικής συμπεριφοράς είναι τόσο σπάνια, που δεν αξίζει καν να γίνεται λόγος.

Όσον αφορά λοιπόν στο προφίλ του άνδρα- δράστη της σεξουαλικής παρενόχλησης, καταρχήν να πούμε ότι οι περιγραφές προέρχονται από μαρτυρίες και περιγραφές θυμάτων. Σύμφωνα με τη βιβλιογραφική επισκόπηση που κάναμε πολλές απόψεις συγκλίνουν στα ίδια χαρακτηριστικά. Έτσι, λοιπόν, ο θύτης είναι συνήθως έγγαμος, μεγαλύτερος σε ηλικία από το θύμα, ίδιας εθνικότητας και πιθανότερα ομοβάθμιος του θύματος συνάδελφος, παρά προϊστάμενος.⁹²

Επίσης, είναι άτομα με ακραίες απόψεις σχετικά με το κοινωνικό στερεότυπο του «άνδρα και του ανδρισμού», την υπεροχή, την επιβολή δύναμης πάνω στις γυναίκες, την κοινωνική και σεξουαλική υπεροχή των ανδρών. Δεν αποδέχονται συνήθως το φεμινιστικό κίνημα και τις μέχρι

⁹⁰ Μ. Βακόλα, «Διαλέξεις στο ΤΕΠΑΕΣ», Πανεπιστήμιο Αιγαίου 2006.

⁹¹ Παπαρήγα- Κωσταβάρα, ό.π., 1995, σελ.619

⁹² Davidson, Burke, ό.π., 1994.

τώρα διεκδικήσεις των γυναικών για ισότητα των δύο φύλων. Θεωρούν τις γυναίκες «res» και τις υποτιμούν, τις περιφρονούν και τις εξευτελίζουν πολύ εύκολα και με κάθε αφορμή.

Ένα επίσης σημαντικό χαρακτηριστικό του δράστη σε πολλές περιπτώσεις, σύμφωνα με τη βιβλιογραφική έρευνα, είναι ο φθόνος. Πρόκειται για το αίσθημα του ανταγωνισμού και της αντιπάθειας, που προκύπτει σε άτομα που είναι σε χαμηλότερες βαθμίδες ιεραρχικά, και ειδικά όταν πρόκειται για περίπτωση όπου η γυναίκα μπορεί να είναι ανώτερη από τον άνδρα και προσπαθεί να την αποδυναμώσει και να προκαλέσει ακραίες συγκρούσεις. Τότε, ο δράστης τις περισσότερες φορές φαίνεται φιλήσυχος, χωρίς να έχει δώσει δείγματα παρόμοιας συμπεριφοράς στο παρελθόν. Από την άλλη, σχετικά με τα θύματα που είναι γυναίκες, συνήθως είναι ηλικιακά νέες, άγαμες ή διαζευγμένες.

Η σεξουαλική παρενόχληση μπορεί να συμβεί σε οποιοδήποτε εργασία, ανεξαρτήτως φύλου, εθνικότητας κ.λπ. Έτσι, κάποιες πλήττονται, ενώ άλλες όχι. Κάποια προσωπικά χαρακτηριστικά, τα οποία επηρεάζουν την πιθανότητα σεξουαλικής παρενόχλησης είναι η ηλικία και η οικογενειακή κατάσταση, καθώς τα θύματα είναι συνήθως ηλικίας 20 - 40 ετών, μόνες ή διαζευγμένες.

Ακόμη και το χαμηλότερο μορφωτικό επίπεδο επηρεάζει στη θυματοποίηση. «Για παράδειγμα, μια γερμανική εθνική μελέτη διαπίστωσε ότι γυναίκες χωρίς εκπαίδευση ήταν ιδιαίτερα ευάλωτες. Μια φινλανδική μελέτη έδειξε ότι γυναίκες με χαμηλό εισόδημα και χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης ήταν εκείνες που παρενοχλούνταν πιο συχνά.»⁹³

Παράλληλα, γυναίκες με μειωμένη αυτοεκτίμηση δεν αντιδρούν τόσο έντονα στην παρενόχληση όσο οι γυναίκες με υψηλή αυτοεκτίμηση. Συνεπώς, γυναίκες με χαμηλή αυτοεκτίμηση είναι περισσότερο ευάλωτες και ευπρόσβλητες, ενώ άλλες έχουν γαλουχηθεί με τα παραδοσιακά στερεότυπα, που θέλουν τον άνδρα ανώτερο από τη γυναίκα και τη γυναίκα υποταγμένη, και εκδηλώνουν στάσεις και συμπεριφορές ανάλογες με αυτές του παραδοσιακού ρόλου τους. Έτσι, αντιδρούν με υποχωρητικότητα, εσωτερική καταπίεση και παθητικότητα, γίνονται στόχοι σεξουαλικής εκμετάλλευσης, ορισμένες φορές το θεωρούν ως κάτι φυσιολογικό ή από ντροπή δεν το καταγγέλλουν και έτσι προκαλούν το συμβάν, κλείνονται στον εαυτό τους και βέβαια, δεν είναι καθόλου ενήμερες για τις συνέπειες της σεξουαλικής παρενόχλησης.

5.6. Η ελληνική νομοθεσία για τη σεξουαλική παρενόχληση- Δικαιώματα σε περίπτωση σεξουαλικής παρενόχλησης

Η σεξουαλική παρενόχληση ανήκει στο πεδίο ρύθμισης του αστικού και του ποινικού δικαίου. Σύμφωνα με το άρθρο 3, του Ν 3896/2010, η σεξουαλική παρενόχληση είναι απαγορευτική, καθώς

⁹³ European Commission, «Directorate- General for Employment, Industrial Relations and Social Affairs» (1998), available at <http://worldcat.org/identities/lccn-no95038275/>

αφορά στην ανισότητα μεταξύ των δύο φύλων. Σύμφωνα με το άρθρο 337 του Ποινικού Κώδικα, η προσβολή της γενετήσιας αξιοπρέπειας αποτελεί ποινικό αδίκημα, ενώ στην παράγραφο 6 του ίδιου άρθρου προβλέπεται ότι, «όποιος προβαίνει σε σεξουαλική παρενόχληση εκμεταλλευόμενος την εργασιακή θέση του παθόντος, τιμωρείται με φυλάκιση έως τριών ετών και χρηματική ποινή τουλάχιστον 1000 ευρώ. Βέβαια, οι περιπτώσεις, που στοιχειοθετούν ποινικό αδίκημα, είναι οι ασελγείς χειρονομίες ή προτάσεις για ασελγείς πράξεις, περιπτώσεις, δηλαδή, που δεν προσβάλλουν απλώς την προσωπικότητα του ατόμου, αλλά και το κοινό αίσθημα της αιδούς και των ηθών στο χώρο εργασίας στο πεδίο της γενετήσιας ζωής και αξιοπρέπειας. Αντίθετα, η προσβολή της προσωπικότητας του ατιτικού δικαίου, η οποία συντρέχει σε κάθε περίπτωση, δεν προϋποθέτει «ασελγείς» χειρονομίες και προτάσεις, αλλά απλώς γεγονότα ικανά να αποτελέσουν σεξουαλική διάκριση, δημιουργώντας εκφοβιστικό κλίμα στο χώρο εργασίας.»⁹⁴

Η σεξουαλική παρενόχληση, σύμφωνα με την νομολογία, νομολογία, αφορά στο θύτη-εργοδότη προς το θύμα-εργαζόμενο, με το στοιχείο της εξάρτησης στην εργασιακή τους σχέση να είναι το σημείο κλειδί στη παρενόχληση.« Η απόλυση λόγω εκδίκησης κατόπιν απόκρουσης της ενοχλητικής συμπεριφοράς από τον εργαζόμενο ή λόγω μαρτυρίας ενός συμβάντος σεξουαλικής παρενόχλησης από κάποιον εργαζόμενο είναι απολύτως άκυρη».⁹⁵ Επίσης, σε περίπτωση που ο εργαζόμενος υποστεί παράνομη και υπαίτια προσβολή της προσωπικότητάς του, αυτό συνιστά αδικοπραξία και θεμελιώνει «αξίωση χρηματικής ικανοποίησης λόγω ηθικής βλάβης».⁹⁶

Ο νόμος προστατεύει τα θύματα της σεξουαλικής παρενόχλησης που συμβαίνουν στο χώρο εργασίας, όπου υπάρχει σχέση οικονομικής εξάρτησης. Οι επιλογές του εργαζομένου- θύματος της σεξουαλικής παρενόχλησης είναι οι εξής:

- Αν η σεξουαλική παρενόχληση προέρχεται από τον εργοδότη, δύναται να θεωρήσει ότι το διευθυντικό δικαίωμα του εργοδότη ασκείται καταχρηστικά και ως εκ τούτου υφίσταται μονομερής βλαπτική μεταβολή των όρων εργασίας. Η βλαπτική αυτή μεταβολή δύναται να ερμηνευθεί ως καταγγελία της σύμβασης εργασίας από τον εργοδότη, με αποτέλεσμα την ύπαρξη αξίωσης καταβολής αποζημίωσης απόλυσης.
- Αν ο εργαζόμενος εργάζεται στον ιδιωτικό τομέα, έχει τη δυνατότητα να απευθυνθεί στην Επιθεώρηση Εργασίας με μια γραπτή έκθεση, όπου θα αναφέρει ακριβώς τα γεγονότα και ζητώντας το άνοιγμα φακέλου για την υπόθεσή του/της.⁹⁷

⁹⁴ Αθανάσιος Ρόζου, “Περιπτώσεις σεξουαλικής παρενόχλησης στο χώρο εργασίας και δικαιώματα των θυμάτων”, αναρτήθηκε στο www.nomikosodigos.info. Στις 16-9-2018

⁹⁵ ΜΠΡ ΘΕΣΣΑΛ 1936/2015

⁹⁶ ΕΦ ΑΘ 1139/2007

⁹⁷ Σεξουαλική παρενόχληση στο χώρο εργασίας, αναρτήθηκε στο www.news.gr στις 21-9-2018

- Αν εργάζεται στο Δημόσιο, να απευθυνθεί στο Συνήγορο του Πολίτη αποστέλλοντας μια γραπτή καταγγελία με λεπτομέρειες της παρενόχλησης και ζητώντας το άνοιγμα φακέλου.
- Να θεωρήσει άκυρη την ενδεχόμενη απόλυσή της σύμφωνα με το άρθρο 9 του Ν. 3488/2006 περί απαγόρευσης διακρίσεων και να ασκήσει αγωγή λόγω ακυρότητας της καταγγελίας της σύμβασης εργασίας εντός τριών ημερών από την άκυρη απόλυση, αξιώνοντας τις υποδοχές υπερημερίας και τη συνέχεια της εργασιακής σχέσης. Μάλιστα, σύμφωνα με το άρθρο 24 του Ν. 3896/2010, όταν πιθανολογείται παραβίαση της αρχής της ίσης μεταχείρισης, αντιστρέφεται το βάρος απόδειξης, με αποτέλεσμα ο φερόμενος ως θύτης, να υποχρεούται να αποδείξει ότι δεν επήλθε η εν λόγω παραβίαση. Κατά κανόνα, όμως, το βάρος απόδειξης έχει αυτός που επικαλείται τη σεξουαλική παρενόχληση.⁹⁸
- Πρέπει όμως να προσέξει το εξής. Μια προφορική καταγγελία χωρίς λεπτομέρειες έχει τον κίνδυνο να μπει στο αρχείο. Γι αυτό η καταγγελία πρέπει να είναι όσο το δυνατόν πιο αντικειμενική, η δε εργαζόμενη πρέπει να είναι σε θέση να αποδείξει ως ένα σημείο ότι υπέστη σεξουαλική παρενόχληση, μέσω τεκμηρίων ή μαρτύρων. Επιβαρυντική για το δράστη είναι και η μαρτυρία άλλων γυναικών που είχαν στο παρελθόν παρόμοια εμπειρία από το ίδιο πρόσωπο.
- Σε κάθε περίπτωση η εργαζόμενη – θύμα έχει τη δυνατότητα να κινηθεί νομικά μέσω δικηγόρου, είτε αποστέλλοντας εξώδικη προειδοποίηση προς το άτομο που την παρενοχλεί είτε και δικαστικά απαιτώντας την άρση της παράνομης συμπεριφοράς, τη μη επανάληψή της στο μέλλον και φυσικά την αποζημίωση για κάθε υλική και ηθική βλάβη που υπέστη λόγω της σεξουαλικής παρενόχλησης.

5.7. Αναποτελεσματική η υπάρχουσα τιμωρία του δράστη

Όπως προαναφέρθηκε, η σεξουαλική παρενόχληση αποτελεί πράξη που προσβάλλει τόσο τη γενετήσια όσο και την εργασιακή ελευθερία. Πρόκειται για μορφή του πλημμελήματος της προσβολής της γενετήσιας αξιοπρέπειας, με τη ποινική μεταχείρισή της να είναι αυστηρή. Σύμφωνα με το άρθρο 337, παρ. 5 ΠΚ, προβλέπεται ποινή φυλάκισης από 6 μήνες μέχρι 3 έτη και χρηματική ποινή τουλάχιστον 1000 ευρώ. Βέβαια, ο νόμος δεν εξαλείφει τις περιπτώσεις σεξουαλικής παρενόχλησης στο χώρο εργασίας.

⁹⁸ Ρόζου, ό.π., 2018.

Ακόμη και σε περίπτωση τιμωρίας του θύτη της σεξουαλικής παρενόχλησης με τη βαρύτερη δυνατή ποινή, εν όψει των τροποποιήσεων που έχουν επέλθει τη νεότερη νομοθεσία, έχει τη δυνατότητα να μεταβάλλει την ποινή του σε χρηματική, ακόμη και σε δόσεις ή να μετατραπεί περαιτέρω σε ποινή παροχής κοινωφελούς εργασίας. Σε κάθε περίπτωση είναι το γεγονός ότι ο δράστης θα εξέλθει της δικαστικής αίθουσας αυθημερόν χωρίς να έχει παρά μόνο οικονομικές επιπτώσεις στη ζωή του, ποινή. Ακόμη, μπορεί να ζητηθεί από το θύμα «να αντιμετωπίσει τη σεξουαλική παρενόχληση δυναμικά και αυτή τη στιγμή ο μόνος τρόπος για να αντιμετωπίσει δυναμικά την παρενόχληση είναι να παραιτηθεί. Σε περιπτώσεις όπου δεν υπάρχουν σύμμαχοι χάνει η γυναίκα τη δουλειά της. Αν υπάρχει ένας σύμμαχος στα ανώτερα επίπεδα εργασίας, μπορεί η γυναίκα να κρατήσει τη δουλειά της με το να τη μεταφέρουν σε άλλο τμήμα, αν είναι δυνατόν, αλλά ποτέ δεν επεμβαίνουν ως προς τον άνδρα. Δηλαδή, ο άνδρας δεν έχει επιπτώσεις, μπορεί η γυναίκα να είναι μέσα στη δουλειά, αλλά για τον άνδρα δεν υπάρχουν επιπτώσεις».⁹⁹

5.7.1. Ποιες ποινές θα ήταν κατάλληλες και αποτελεσματικές

Μία λύση θα ήταν η επιβολή διοικητικών κυρώσεων «για την απλότητα των αποτελεσμάτων».

¹⁰⁰ Η κύρωση αυτή δεν διαφοροποιείται από το ποινικό δίκαιο, ενώ θα μπορούσε να εφαρμοστεί ακόμη και όταν ο θύτης ήταν προϊστάμενος του θύματος. Όταν ο θύτης είναι υπάλληλος της επιχείρησης, η επιβολή διοικητικής κύρωσης στην επιχείρηση κρίνεται άδικη. Ωστόσο, όπως προαναφέρθηκε, η σεξουαλική παρενόχληση έχει οδυνηρές συνέπειες στα θύματα, οπότε οι διοικητικές κυρώσεις για την επανόρθωση της βλάβης του θύματος δεν είναι αρκετές. Μία δίκαιη λύση θα ήταν «αφενός η δημοσιοποίηση του συμβάντος χωρίς ονομαστική αναφορά του σεξουαλικώς παρενοχλούμενου και αφ' ετέρου η αφαίρεση άδειας άσκησης επαγγέλματος ή διαθεσιμότητα».¹⁰¹

Όσον αφορά την αφαίρεση της άδειας άσκησης επαγγέλματος ή τη διαθεσιμότητα, υπάρχει σχετικό άρθρο στον Ποινικό Κώδικα. Πρόκειται για το άρθρο 67, το οποίο προβλέπει την απαγόρευση άσκησης επαγγέλματος για συγκεκριμένο χρονικό διάστημα, με την επιβολή της ωστόσο να ενέχει πολλά προβλήματα, οπότε δύσκολα εφαρμόζεται, παρά μόνο με τροποποιήσεις. Η εφαρμογή της είναι εφικτή μόνο σε συγκεκριμένα επαγγέλματα, όπου απαιτείται ειδική άδεια της αρχής (γιατροί, δικηγόροι, φαρμακοποιοί). Θα μπορούσε, βέβαια, να επιβληθεί προσωρινή παύση

⁹⁹ Λίμπυ Τατά Αρσέλ, «Δεν ανεχόμαστε τη σεξουαλική παρενόχληση στο χώρο εργασίας/ Εγχειρίδιο Συμβουλευτικής προς εργαζόμενες, εργοδοσία και Κοινωνικούς Φορείς», εκδ. Ανάγραμμα, Αθήνα 2011, σελ. 65

¹⁰⁰ Τέσσα Δουλκερή, «Ισότητα των δύο φύλων στις εργασιακές σχέσεις», εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα 1994, σελ. 52

¹⁰¹ «Σεξουαλική παρενόχληση και χώρος εργασίας: Μια πρώτη ερμηνευτική προσέγγιση», Ποιν.Δικ 2000, σελ. 1151

της λειτουργίας της επιχείρησής τους ή του γραφείου τους. Από την άλλη, υπάρχει το ενδεχόμενο της παραβίασης της αρχής της αναλογικότητας. Πρόκειται για μια εξαιρετικά βαριά ποινή, «καθώς το επάγγελμα δεν είναι μόνο πηγή εισοδήματος, αλλά και αναγκαίο στοιχείο της κοινωνικής ταυτότητας του ατόμου».¹⁰² Εκτός αυτού, σε επαγγέλματα όπου υπάρχει μεγάλη δαπάνη σε χρήματα και σε χρονικό διάστημα για τις σπουδές του ασκουμένου, η αφαίρεση άσκησης άδειας επαγγέλματος θεωρείται ιδιαίτερα προσβλητική και ατιμωτική.

Διαπιστώνει, λοιπόν, κανείς ότι η απαγόρευση της άσκησης επαγγέλματος είναι μια βαριά τιμωρία, και για το λόγο αυτό πρέπει να επιβάλλεται με φειδώ. Είναι ορθό να λογίζονται ποικίλοι παράγοντες, όπως η επικινδυνότητα του δράστη και το αν είναι πιθανό να διαπράξει ανάλογη πράξη στο μέλλον. Θα μπορούσε, λοιπόν, να εφαρμοστεί εν μέρει, όταν ο θύτης έχει επαναλάβει την ίδια πράξη αποδεδειγμένα και στο παρελθόν και ότι στη συγκεκριμένη περίπτωση την τέλεσε χωρίς ηθικούς ενδοιασμούς και προμελετημένα.

Όσον αφορά τώρα στη δημοσιοποίηση του συμβάντος, ήδη προβλέπεται στον Ποινικό Κώδικα ως προβλεπόμενη ποινή η δημοσίευση της καταδικαστικής απόφασης στο άρθρο 68, σύμφωνα με το οποίο «το δικαστήριο μπορεί να διατάξει τη δημοσίευση της καταδικαστικής απόφασης, αν το επιβάλλει το δημόσιο συμφέρον». Αυτό το «συμφέρον», λοιπόν, θα πρέπει να είναι «δικαιολογημένο» με την έννοια του άρθρου 367 ΠΚ. «Η επιβολή της παρεπόμενης αυτής ποινής θα έχει ως παρεπόμενο δικαιολογητικό λόγο τη στάθμιση του έννομου αγαθού της τιμής και του συμφέροντος του κοινού προς πληροφόρηση, στάθμιση στην οποία το συμφέρον ενημέρωσης του κοινού θα υπερισχύσει».¹⁰³

Η δημοσίευση της καταδικαστικής ποινής στοχεύει στο να προστατέψει τους άλλους εργαζομένους ή υποψηφίους εργαζομένους στην επιχείρηση αυτή. Συνεπώς, η προστασία αυτή βαραίνει πιο πολύ στην πλάστιγγα, κατά το κοινώς λεγόμενο, από την προσβολή της τιμής του σεξουαλικά παρενοχλούντος. Με τη σειρά της, η δημοσίευση της συγκεκριμένης δικαστικής απόφασης «δεν παραβιάζει την αρχή της αναλογικότητας, καθώς η προστασία του συμφέροντος αυτού κρίνεται σπουδαιότερη από την προσβολή της τιμής από το δημοσίευμα».¹⁰⁴

Σύμφωνα, λοιπόν, με τα παραπάνω ο Ποινικός Κώδικας θα έχει την ακόλουθη μορφή:

«Όποιος προβαίνει σε ασελγείς χειρονομίες ή σε προτάσεις για τέλεση ασελγών πράξεων ή ασελγών χειρονομιών, είτε καταχρώμενος μιας σχέσης υπηρεσιακής ή επαγγελματικής ή εκπαιδευτικής εξάρτησης ή της ανάγκης του ατόμου να εργασθεί, είτε δυναμικός να επηρεάσει

¹⁰² Λάμπρος Χ. Μαργαρίτης – Παρασκευόπουλος, *Ποινολογία*, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα 2000, σελ. 95

¹⁰³ Τηλέμαχος Φιλιππίδης, «*Η προστασία δεδικαιολογημένων συμφερόντων επί των εγκλημάτων κατά της τιμής*», εκδόσεις Τριανταφύλλου & υιοί, Αθήνα 1965, σελ. 109

¹⁰⁴ Κώστας Χατζηκώστας, «*Προσβολές της τιμής από το δικαιολογημένο συμφέρον: μία συμβολή στην ερμηνεία του άρθρου 367 ΠΚ με κύριο παράδειγμα τις προσβολές της τιμής από τα ΜΜΕ*», εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα 2005, σελ. 83

άμεσα ή έμμεσα την επαγγελματική και/ ή εκπαιδευτική πρόοδο του θύματος, τιμωρείται με ποινή φυλάκισης και με χρηματική ποινή. Η τέλεση των ασελγών πράξεων συνιστά επιβαρυντική περίσταση.

Σε περίπτωση, δε τέλεσης της επιβαρυντικής περιστασης του αδικήματος ή κατά συνήθεια τέλεσης της πράξης ή υποτροπής, το δικαστήριο με την ίδια απόφαση δύναται να διατάξει τη δημοσίευση της δικαστικής απόφασης και/ ή ανικανότητα για άσκηση του επαγγέλματος αυτού για χρονικό διάστημα ενός μέχρι πέντε ετών».¹⁰⁵

6. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

¹⁰⁵ Φιλιππίδης, ό.π., 1965

6.1. Το είδος της έρευνας

Στη συγκεκριμένη εργασία επιλέχτηκε να πραγματοποιηθεί ποιοτική έρευνα, μέσω των συνεντεύξεων. Ουσιαστικά, θα αποσπαστούν οι απόψεις και αντιλήψεις των γυναικών σχετικά με τη θέση και το ρόλο της γυναίκας σήμερα. Παράλληλα, παρέχεται η δυνατότητα στην ερευνήτρια να εισχωρήσει στη προσωπικότητα των υποκειμένων που αποτελούν το ερευνητικό δείγμα, ώστε να κατανοήσει το κοινωνικό στίγμα και τις υφιστάμενες συνθήκες της γυναικείας φύσης μέσα από τις προσωπικές εμπειρίες και βιώματά τους. Με τη μέθοδο έρευνας αυτής, λοιπόν, η ερευνήτρια μπορεί να εμβαθύνει σε όλες τις πτυχές της προσωπικότητάς τους¹⁰⁶.

6.2. Η διαδικασία της έρευνας

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε στο προσωπικό χώρο των γυναικών που επιλέχθηκαν να είναι το ερευνητικό δείγμα. Συγκεκριμένα, αρχικά σχεδιάστηκε ένα ερωτηματολόγιο για τη πραγματοποίηση της συνέντευξης. Στη συνέχεια, ζητήθηκε η συμμετοχή των 8 γυναικών στην έρευνα, με την πραγματοποίηση αυτής να γίνεται στον οικιακό τους χώρο. Οι συνεντεύξεις διεξήχθησαν εντός μίας ημέρας ανά συμμετέχουσα και γινόταν μέσω της μαγνητοφώνησης. Ακολούθως απομαγνητοφωνήθηκαν για να ακολουθήσει η διαδικασία της ανάλυσης των δεδομένων. Τέλος, η χρονική διάρκεια της κάθε συνέντευξης ήταν περί των 30 λεπτών σε κάθε συμμετέχουσα.

6.3. Το ερευνητικό δείγμα

Το ερευνητικό δείγμα επιλέχτηκε τυχαία (τυχαία δειγματοληψία), με μοναδικό κριτήριο επιλογής του να είναι γυναίκες και μόνο. Έτσι, επιλέχθηκαν 8 γυναίκες του στενού φιλικού και οικογενειακού κύκλου της ερευνήτριας. Κάθε γυναίκα, επίσης, είχε διαφορετική ηλικία και επαγγελματική ιδιότητα, ενώ η ερευνήτρια φρόντισε ώστε να περιλαμβάνονται γυναίκες και διαζευγμένες και παντρεμένες και ελεύθερες, αλλά και διαφόρων ηλικιακών βαθμίδων. Έτσι, το δείγμα αποτελούνταν από τις εξής περιπτώσεις:

N1= 25 ετών, ελεύθερη, σερβιτόρος

N2= 30 ετών, παντρεμένη, χωρίς παιδιά, άνεργη

¹⁰⁶J.W. Creswell, "Qualitative inquiry and research design: Choosing among five traditions", Sage Publications, London 1998.

N3= 32 ετών, διαζευγμένη με ένα παιδί, υπάλληλος γραφείου

N4= 35 ετών, παντρεμένη με 2 παιδιά, στρατιωτικός

N5= 40 ετών, παντρεμένη με 3 παιδιά, μοδίστρα

N6= 46 ετών, παντρεμένη με 3 παιδιά, άνεργη

N7= 52 ετών, παντρεμένη, με ένα παιδί, αστυνομικός

N8= 55 ετών, διαζευγμένη με 2 παιδιά, υπάλληλος τραπέζης

6.4. Αξιοπιστία και εγκυρότητα

Η (εσωτερική) εγκυρότητα διασφαλίζεται από την πρόληψη και αποτροπή εμφάνισης οποιουδήποτε εμποδίου που θα επηρεάσει και θα διαβάλλει τα αποτελέσματα της έρευνας. Στη συγκεκριμένη έρευνα, λοιπόν, η εγκυρότητα διασφαλίζεται όταν η διαδικασία της εξέτασης πραγματοποιείται σε ήρεμους ρυθμούς και σε ήσυχο περιβάλλον¹⁰⁷. Ακόμη, η εγκυρότητα διασφαλίζεται από την ερευνήτρια, όταν η ίδια προσπαθεί να αποστασιοποιηθεί συναισθηματικά από τα χαρακτηριστικά του δείγματος, ώστε να μην επηρεαστεί στην αξιολόγησή τους (αποφυγή ενσυναίσθησης). Τέλος, η αξιοπιστία της έρευνας διασφαλίζεται μέσω της χρήσης της ημιδομημένης συνέντευξης, που κατευθύνεται από το προσχεδιασμένο ερωτηματολόγιο της συνέντευξης, όπως αυτό παρατίθεται στο Παράρτημα της εργασίας αυτής. Ωστόσο, η ερευνήτρια, παρόλο που κάνει χρήση του ίδιου ερωτηματολογίου συνέντευξης και στις 8 συνεντευξιαζόμενες, ωστόσο έχει τη δυνατότητα ευελιξίας και αλλαγής της σειράς των ερωτήσεων¹⁰⁸.

6.5. Το ερευνητικό εργαλείο

Βασικό ερευνητικό εργαλείο που χρησιμοποιήθηκε σε όλες τις συνεντεύξεις ήταν ένα αυτοσχέδιο ερωτηματολόγιο. Το ερωτηματολόγιο αυτό κατασκευάστηκε από την ίδια την ερευνήτρια, βάσει του αρχικού σκοπού της έρευνας, που είναι να αντληθούν οι απόψεις των σύγχρονων γυναικών για τη θέση και το ρόλο τους στη κοινωνία, σε κάθε επίπεδο, αναφέροντας γεγονότα και παραδείγματα από την καθημερινότητά τους και από τις εμπειρίες τους. Οι βιοματικές

¹⁰⁷ N. Κυριαζή, «Η Κοινωνιολογική Έρευνα», εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2001.

¹⁰⁸ David Silverman, "Beginning Research". Interpreting Qualitative Data. Methods for Analysing Talk,. Text and Interaction», Sage Publications, Londres 1993.

αυτές συνεντεύξεις έγιναν με τη χρήση του ερωτηματολογίου, λοιπόν. Το ερωτηματολόγιο της συνέντευξης διακρίνεται σε 3 κατηγορίες με τις εξής ερωτήσεις ανά κατηγορία:

A. ΓΥΝΑΙΚΑ ΚΑΙ ΕΡΓΑΣΙΑ (7 ερωτήσεις)

B. ΓΥΝΑΙΚΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΡΟΛΟΣ (4 ερωτήσεις)

Γ. ΙΣΟΤΗΤΑ ΜΕΤΑΞΥ ΑΝΔΡΩΝ- ΓΥΝΑΙΚΩΝ (5 ερωτήσεις)

6.6. Ηθική δεοντολογία

Ένα από τα πιο σημαντικά κομμάτια της έρευνας είναι η ηθική δεοντολογία. Αυτό το οποίο πρέπει να φροντίσει ο ερευνητής να διασφαλιστεί είναι να δίνουν πρώτα τη συγκατάθεσή τους όλοι εκείνοι που συμμετέχουν στην έρευνα. Είναι αναγκαίο επίσης, να προστατεύονται τα προσωπικά δεδομένα των συμμετεχόντων. Όταν κάποιος δίνει συνειδητά τη συγκατάθεσή του, σημαίνει ότι εκείνοι οι οποίοι απαρτίζουν το «δείγμα» της έρευνας, είναι ενημερωμένοι σχετικά με το στόχο της. Επιπλέον, είναι απαραίτητο να γνωρίζουν ότι υπάρχουν πιθανότητες να αντιμετωπίσουν κάποιες για τους ίδιους άσχημες συνθήκες αλλά και επιπτώσεις. Στην περίπτωση αυτή, μπορούν οποιαδήποτε στιγμή να αποχωρήσουν χωρίς συνέπεια καθώς και, αν επιθυμούν, μπορούν να διατηρήσουν την ανωνυμία τους μετά το τέλος της έρευνας¹⁰⁹.

Ο ερευνητής οφείλει να εξασφαλίσει τη συνειδητή συναίνεση των συμμετεχόντων πριν προχωρήσει στην έρευνα¹¹⁰. Επιπρόσθετα, κατά τη χρήση ποιοτικών μεθόδων δημιουργούνται συνθήκες για κινδύνους που αφορούν την ιδιωτική ζωή, τις κοινωνικές σχέσεις, οπότε υπάρχει κίνδυνος παραβίασης ιδιωτικότητας και πρέπει να εξασφαλιστεί από τον ερευνητή ότι δεν θα υπάρξει κανενός είδους παραβίαση. Συνεπώς οι συμμετέχοντες ενημερώθηκαν για τους πραγματικούς σκοπούς της έρευνας, ώστε να μην υπάρχει εξαπάτηση. Τέλος, τηρήθηκε και η ανωνυμία των συνεντευξιαζομένων, για τη προστασία των προσωπικών τους στοιχείων¹¹¹.

6.7. Ερευνητικά ερωτήματα

¹⁰⁹ J. Mason, "Η διεξαγωγή της ποιοτικής έρευνας", Πεδίο, Αθήνα 2011.

¹¹⁰ Creswell, ό.π., 1998.

¹¹¹ Ε. Δημητρόπουλος, «Εισαγωγή στη Μεθοδολογία της Επιστημονικής Έρευνας», εκδ. Έλλην, Αθήνα 2001.

Τα βασικά ερευνητικά ερωτήματα, βάσει των οποίων σχεδιάστηκε το ερευνητικό εργαλείο του ερωτηματολογίου της συνέντευξης, σύμφωνα πάντα με τους σκοπούς και στόχους της έρευνας, είναι τα εξής:

- 1. Ποια είναι η θέση και ο ρόλος της σύγχρονης γυναίκας στον επαγγελματικό τομέα, σύμφωνα με τις απόψεις των σύγχρονων γυναικών;*
- 2. Ποιος είναι ο κοινωνικός ρόλος και θέση της σύγχρονης γυναίκας, σύμφωνα με τις απόψεις των σύγχρονων γυναικών;*
- 3. Υπάρχει σήμερα ουσιαστική ισότητα μεταξύ των δύο φύλων, του ανδρικού και του γυναικείου, σύμφωνα με τις απόψεις των σύγχρονων γυναικών;*

7. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

7.1. Γυναίκα και εργασία

Κατά τη πρώτη ερώτηση (Ποιες είναι οι συνθήκες εργασίας της γυναίκας σήμερα), η πλειοψηφία του δείγματος απάντησε ότι δεν υπάρχει προστασία των γυναικών στον εργασιακό χώρο, ότι περιορίζονται ως επιλογή σε επαγγελματικούς κλάδους, ενώ το 50% (n=4) δήλωσε ότι είναι συχνή η σεξουαλική κακοποίησή τους σε επαγγελματικούς χώρους. Υποδειγματικές απαντήσεις τους παρατίθενται ακολούθως:

*«Δεν υπάρχει ικανοποιητική προστασία μας...
μάλιστα πολύ συχνές είναι οι περιπτώσεις που
γυναίκες εργαζόμενες πέφτουμε θύματα σεξουαλικής
παρενόχλησης» (συν.1)*

*«Δεν έχουμε πρόσβαση σε όλα τα επαγγέλματα
και αυτό λόγω του γυναικείου μας φύλου. Μάλιστα, οι
θέσεις ηγεσίας και εξουσίας είναι περιορισμένες για
εμάς τις γυναίκες. Προτιμούν τους άνδρες σε θέσεις
ηγεσίας» (συν 5)*

Η επόμενη ερώτηση αφορούσε στην οικονομική ανεξαρτησία των γυναικών (Η σημερινή γυναίκα είναι οικονομικά ανεξάρτητη;), με τη πλειοψηφία αυτών να δηλώνει ότι οι σύγχρονες γυναίκες και θέλουν και μάχονται για να είναι οικονομικά ανεξάρτητες. Ενδεικτικές απαντήσεις τους ακολουθούν:

*«όλες οι γυναίκες σήμερα προσπαθούν να
βρουν δουλειά, για αν είναι ανεξάρτητες. Ποια
γυναίκα σήμερα θα ήθελε να στηρίζεται οικονομικά
στον σύζυγο ή τον πατέρα της, ενώ είναι ενήλικη;»
(συν4)*

Αναφορικά με την ερώτηση για τη συμμετοχή και την ανάμειξή στη πολιτική σκηνή, όλες οι γυναίκες (n=8) απάντησαν ότι σπάνια και πολύ αραιά μία γυναίκα αναμιγνύεται και έχει θέση στη πολιτική και σε ανάλογα επαγγέλματα. Ενδεικτικές απαντήσεις ακολουθούν:

*«σπάνια οι γυναίκες έχουν ρόλο και θέση στη
πολιτική.. βλέπεις απαιτείται ενδυνάμωση του ρόλου*

*και της θέσης της και ακόμη φαίνεται ότι υπάρχει
σεξισμός και σε επίπεδο πολιτικής» (συν 7)*

Ακολούθησε ερώτηση και σχετικά με την θέση και το ρόλο της γυναίκας στην επιστήμη, αναφορικά με την εκπαίδευσή της, αλλά και το εάν καταλαμβάνει σημαντικές ακαδημαϊκές θέσεις σε επαγγελματικό επίπεδο. Όλες οι γυναίκες (n=8) δήλωσαν ότι οι φοιτήτριες είναι πολύ λιγότερες αριθμητικά από τους φοιτητές συγκριτικά, ενώ οι ακαδημαϊκές θέσεις είναι επίσης περιορισμένες για το γυναικείο φύλο, με τη σεξουαλική παρενόχληση να αποτελεί βασικό συστατικό της θέσης αυτής. Ενδεικτικά είπαν:

*«Μπορεί πλέον οι γυναίκες να σπουδάζουν,
αλλά σίγουρα οι φοιτητές είναι πολύ περισσότεροι
από τις φοιτήτριες» (συν 3)*

*«Λίγες είναι οι γυναίκες που κάνουν
ακαδημαϊκή καριέρα. Άλλωστε, πολλές δεν αντέχουν
τη σεξουαλική κακομεταχείριση και παρενόχληση που
είναι συχνή στον τομέα αυτό και αποχωρούν» (συν5)*

Η επόμενη ερώτηση αφορούσε σε θέσεις εργασίας στις ένοπλες δυνάμεις για τις γυναίκες (Υπάρχει δυνατότητα λήψης θέσεων και ρόλων για τις γυναίκες στις ένοπλες δυνάμεις στρατού;). Όλες οι γυναίκες ομόφωνα δήλωσαν ότι είναι πολύ σπάνια η παρουσία τους στον επαγγελματικό αυτό κλάδο. Ενδεικτικά είπαν:

*«είναι αλήθεια ότι σήμερα οι γυναίκες, λόγω
της οικονομικής διασφάλισης και της μονιμότητας,
μπορεί αν επιλέξουν να σπουδάσουν και να
δουλεύουν στο στρατό. Αλλά στις ένοπλες δυνάμεις,
μπα» (συν7)*

*«δεν νομίζω να υπάρχει διαθεσιμότητα χώρου
και θέσης για τις γυναίκες στον τομέα αυτό.
Καταρχήν είναι δύσκολος και απαιτητικός, αλλά είναι
και αυτές οι προκαταλήψεις που θέλουν τις γυναίκες
να είναι πιο αδύναμες και γενικά ακατάλληλες για
αυτό το χώρο» (συν8)*

Η προτελευταία ερώτηση σχετικά με τα ανδροκρατούμενα και γυναικεία επαγγέλματα και την ισχύ της διάκρισης αυτής ακόμη και σήμερα (Υπάρχουν επαγγέλματα που είναι αποκλειστικά ανδρικά ή γυναικεία;) έφερε τα αναμενόμενα αποτελέσματα των δηλώσεών τους. Όλες οι γυναίκες, λοιπόν, του ερευνητικού δείγματος (n=8) δήλωσαν ότι παραδοσιακά υπήρχε αυτή η διάκριση του επαγγέλματος ανάλογα με το φύλο και αυτό συνεχίζεται μέχρι και σήμερα. Ενδεικτικά δήλωσαν:

«ναι, ναι φυσικά και υπάρχει διάκριση. Κάποια επαγγέλματα δεν μπορούν να τα κάνουν οι γυναίκες, όπως και υπάρχουν επαγγέλματα που είναι απαγορευτικά για τους άνδρες» (συν1)

«κάποτε υπήρχε αυτή η διάκριση, αυτός ο διαχωρισμός, ανάλογα με το φύλο και βλέπω ότι υπάρχει ακόμη και σήμερα στην Ελλάδα. Στην Ελλάδα, γιατί σε άλλη ευρωπαϊκή χώρα δεν νομίζω να μένουν τόσο πίσω ο κόσμος σε μυαλό και αντιλήψεις όπως εμείς οι Έλληνες» (συν 2)

«φυσικά και υπάρχει διάκριση. Φαντάζεστε ένας άνδρα να κάνει μανικιούρ πεντικιούρ ή μία γυναίκα να δουλεύει σε συνεργείο; Ποιο; Θα πάει να της εμπιστευτεί το αμάξι του; Υπάρχει, υπάρχει και βέβαια υπάρχει» (συν3)

Η τελευταία ερώτηση αφορούσε στη σεξουαλική παρενόχληση των σημερινών γυναικών σε χώρους εργασίας και ενώ είναι εργαζόμενες. Από τις απαντήσεις, λοιπόν, διαπιστώθηκε ότι υπάρχει συχνά σεξουαλική παρενόχληση στον εργασιακό χώρο στις γυναίκες από άνδρες. Τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας, αλλά και η θέση της γυναίκας προκαλεί την διάπραξη της σεξουαλικής παρενόχλησης, με τις ηλικίες των γυναικών και την οικογενειακή τους κατάσταση να επιβαρύνει τη θυματοποίησή τους. Μάλιστα, δήλωσαν ότι οι συνέπειες είναι επιβαρυντικές για το ψυχισμό και τη καθημερινότητά τους μετά, ενώ φοβούνται πολλές φορές να το αναφέρουν, να το συζητήσουν ή ακόμη και να το καταγγείλουν το περιστατικό. Συγκεκριμένα, οι απαντήσεις τους έχουν ως εξής:

«Οι άνδρες συνήθως παρενοχλούν τις εργαζόμενες τους. Είναι μεγαλύτερης ηλικίας και αυτοί Έλληνες, συνάδελφοι» (συν 1)

«συνήθως οι θύτες έχουν ακραίες ανδροκρατούμενες, φαλοκρατικές απόψεις και

θεωρούν τις γυναίκες πολύ υποτιμημένες. Δεν τις σέβονται για αυτό και τις παρενόχλούν» (συν 2)

«Η σεξουαλική παρενόχληση είναι συχνή και συμβαίνει σε οποιοδήποτε επάγγελμα και μέσα στον εργασιακό χώρο. Δεν διστάζουν πουθενά!» (συν 3)

«τα θύματα είναι πάντα και μόνο γυναίκες. Μάλιστα, όχι ό,τι να είναι, αλλά συνήθως σε μικρούλες νεαρούλες, ηλικίας 20, 30 αντε 40 ετών ώριμες αλλά νέες. Προτιμούν τις ελεύθερες και διαζευγμένες, σαν να νομίζουν ότι είναι διαθέσιμες για αυτούς επειδή είναι ελεύθερες. Επίσης, θα πάνε περισσότερο πιστεύω σε γυναίκες με χαμηλή αυτοπεποίθηση» (συν 4)

«Δυστυχώς συμβαίνει συχνά και το ακούω και το έχω υποστεί. Αλλά να σας πω, δεν γίνεται να το αναφέρεις, γιατί φοβάσαι μη χάσεις τη δουλειά σου, μήπως και σου κάνει κακό αυτός που σε παρενόχλησε γιατί τον εκθέτεις εάν το αναφέρεις» (συν 6)

«πολύ συχνά συμβαίνει, ναι. Αλλά το θέμα είναι το μετά. Γιατί οι συνέπειες είναι επιβαρυντικές για το θύμα, σε ψυχολογικό και επαγγελματικό επίπεδο, σε ηθικό, σε οικονομικό... νιώθει ότι δεν είναι αξιοπρεπής μετά, ντρέπεται τους πάντες και τα πάντα, νιώθει ενοχές και τύψεις, αλλά στεναχώρια, ενώ φοβάται πως εάν το πει, θα την χλευάζουν, οπότε το θάβει μέσα της και αυτό την πονάει» (συν 7)

1. Η γυναίκα βιώνει σεξουαλική παρενόχληση σήμερα στο χώρο εργασίας της; Εάν ναι, θα μπορούσατε να περιγράψετε τις συνθήκες και τις συνέπειες αυτής;

7.2. Ο κοινωνικός ρόλος των σύγχρονων γυναικών

Στην υποενότητα αυτή, έχουν τεθεί 4 ερωτήσεις σχετικά με τις απόψεις των γυναικών για τον κοινωνικό τους ρόλο.

Στην πρώτη ερώτηση, για το ποιος είναι ο κοινωνικός ρόλος και η κοινωνική θέση των σύγχρονων γυναικών, σύμφωνα με την άποψή τους, η πλειοψηφία των γυναικών (n=6) δήλωσε ότι δεν είναι βελτιωμένη. Μάλιστα, τονίστηκε ο πολλαπλός και επιβαρυντικός πλέον ρόλος της. Συγκεκριμένα, οι γυναίκες δήλωσαν τα εξής, ενδεικτικά:

*«δεν νομίζω να είναι βελτιωμένη η σύγχρονη
κοινωνική θέση της γυναίκας» (συν 1)
«η κοινωνική της θέση έχει επιδεινωθεί
πιστεύω. Αυτό συμβαίνει επειδή είναι πολυδιάστατος
ο ρόλος της σήμερα» (συν 2)*

*«είναι πολυάσχολη, σε κάθε μέρος χρειάζεται η
γυναίκα, να δουλεύει, να κάνει δουλειές του σπιτιού,
να φροντίζει τον άντρα της, να... Μάλιστα, οι
ευθύνες του σπιτιού και της ανατροφής των παιδιών
επιβαρύνουν αποκλειστικά τη γυναίκα, σαν να μην
της έφτανε ο μόχθος της στην εργασία της, γιατί είναι
και εργαζόμενη γυναίκα και σύζυγος και μητέρα και
έχει φορτωθεί πάρα πολλά» (συν 5)*

Η επόμενη ερώτηση αφορούσε στους λόγους για τους οποίους κατέχει την εν λόγω κοινωνική θέση σήμερα η γυναίκα (Ποιοι πιστεύετε ότι είναι οι λόγοι, για τους οποίους ο ρόλος της γυναίκας σήμερα έχει αλλάξει σε σχέση με τον παραδοσιακό περιορισμένο ρόλο που είχε στο σπίτι;). Το 50% των γυναικών (n=4) δήλωσε ότι είναι η οικονομική κρίση που την έχει κάνει να αναγκάζεται να είναι εργασιομανής, αλλά και να αναλαμβάνει μόνη της και τις υποχρεώσεις του σπιτιού και των παιδιών της, εάν έχει. Το άλλο 50% συμφώνησε με αυτή τη δήλωση και πρόσθεσε ότι ένας ακόμη σημαντικός λόγος που έχει διευρύνει το κοινωνικό ρόλο της σύγχρονης γυναίκας ελληνίδας είναι το αυξημένο μορφωτικό της επίπεδο. Συγκεκριμένα, οι απαντήσεις που δόθηκαν είναι οι εξής ενδεικτικά:

*«Η οικονομική κρίση ανάγκασε τις γυναίκες να
εργάζονται και επιστρέφοντας στο σπίτι να
ασχολούνται από πάνω και με τα παιδιά, τις δουλειές
του σπιτιού και γενικά να είναι εντάξει σε όλες τις
υποχρεώσεις της καθημερινά» (συν 4)*

*«σήμερα οι γυναίκες σπουδάζουν,
μορφώνονται, δεν είναι όπως παλιά που με το ζόρι
έβγαζαν ένα δημοτικό. Αυτό τις έχει βοηθήσει να
διευρυνθεί ο κοινωνικός τους ρόλος και υποχρεώσεις
ταυτόχρονα» (συν 5)*

Η επόμενη ερώτηση αφορούσε στα συναισθήματα των γυναικών για τον σύγχρονο διευρυμένο κοινωνικό τους ρόλο (Πώς αισθάνονται και πώς βιώνουν αυτή τη διεύρυνση του ρόλου τους οι γυναίκες;). Όλες οι γυναίκες δήλωσαν ότι η κούραση και η εξάντληση είναι καθημερινότητά τους. Αλλά είναι τόσο δυναμικές και πεισματάρεις, που δεν τα παρατάνε εύκολα, λόγω της κούρασης. Είναι δυναμικές από τη φύση τους. Ενδεικτικά δήλωσαν λοιπόν τα εξής:

*«κουράζεται πολύ η σύγχρονη γυναίκα» (συν 3)
«δεν νομίζω ένας άντρας να κατάφερνε να
βγάλει το πρόγραμμα μίας γυναίκας. Από τη φύση της
είναι δυναμική και έχει σθένος, για αυτό και δεν τα
παρατάει και συνεχίζει το επιβαρυντικό, καθημερινό
και δύσκολό της πρόγραμμα με πολλές υποχρεώσεις»
(συν 6)*

Η τελευταία ερώτηση της ερευνήτριας αφορούσε στην άποψη και στάση που έχουν οι άνδρες για τον διευρυμένο κοινωνικό ρόλο της σύγχρονης γυναίκας (Ποια θεωρείται ότι είναι η στάση των ανδρών σχετικά με το πολυδιάστατο πλέον ρόλο των γυναικών σήμερα;). Όλες οι γυναίκες, λοιπόν, δήλωσαν ότι οι άνδρες τις κατηγορούν ότι παραμελούν τα παιδιά τους με τον τρόπο ζωής που κάνουν. Συγκεκριμένα και ενδεικτικά:

*«δεν φτάνει που πνίγεται στις υποχρεώσεις και
κουράζεται αφάνταστα, αλλά προσφέρει πολύ
περισσότερα στην οικογένειά της και τον άνδρα και
το σπίτι της, ο κάθε άνδρας κάθεται και παραπονιέται
ότι λόγω της εργασίας της, παραμελεί τα παιδιά της»
(συν 4)*

7.3. Η ισότητα των δύο φύλων σήμερα

Στην υποενοότητα αυτή, οι συνεντευξιαζόμενες απάντησαν σε 5 ερωτήσεις σχετικά με το ζήτημα της ισότητας ανάμεσα στα δύο φύλα σήμερα.

Η πρώτη ερώτηση αφορούσε στην ουσιαστική ύπαρξη ή όχι της ισότητας των δύο φύλων (Υπάρχει ισότητα μεταξύ των ανδρών και των γυναικών σήμερα;). Όλες οι συνεντευξιαζόμενες απάντησαν ότι δεν έχουν εξαλειφθεί πλήρως οι προκαταλήψεις και οι σεξιστικές διακρίσεις που υπάρχουν. Συγκεκριμένα, ενδεικτικά απάντησαν:

*«τα στερεότυπα είναι βαθιά ριζωμένα και αυτό
εμποδίζει να ξεφύγουμε εμείς οι Έλληνες από τις
σεξιστικές προκαταλήψεις και διακρίσεις, σε κάθε
τομέα. Η γυναίκα θα είναι μία ζωή υποδεέστερη του
ανδρός» (συν 4)*

Η επόμενη ερώτηση αφορούσε στις συνέπειες που οδηγεί η ισότητα μεταξύ των δύο φύλων (Ποιες είναι οι συνέπειες από την ισότητα μεταξύ των ανδρών και των γυναικών;). Όλες οι γυναίκες, λοιπόν, αναφέρθηκαν στο ότι η ισότητα αυτή μπερδεύει τα ζευγάρια, την ανωτερότητα που κάποτε είχαν οι άνδρες και γενικά γεννά κρίση σε ένα σπίτι. Συγκεκριμένα και ενδεικτικά, απάντησαν ως εξής:

*«Το σίγουρο είναι ότι η ισότητα μεταξύ άνδρα
και γυναίκα ωθεί σε κρίση στην οικογένεια μεταξύ
τους» (συν 5)*

Η επόμενη ερώτηση αφορούσε στο εάν υπάρχουν ή όχι στερεότυπες αντιλήψεις σήμερα για τη γυναίκα και τη θέση και ρόλο της (Πιστεύετε ότι υπάρχει στερεότυπες αντιλήψεις για τη θέση και το ρόλο της γυναίκας σήμερα;). Όλες οι γυναίκες απάντησαν ότι υφίστανται οι στερεότυπες αντιλήψεις για την κατώτεροτητα του γυναικείου φύλου και αυτό είναι διαχρονικό και μεταδίδεται ως βασική αρχή από γενιά σε γενιά. Συγκεκριμένα και ενδεικτικά, δόθηκαν οι εξής απαντήσεις:

*«Φυσικά και υπάρχουν. Πώς να μην υπάρχουν, αφού μεταδίδονται από γενιά σε γενιά, ως
μάθηση. Πατροπαράδοτα οι γυναίκες θεωρούνταν ανέκαθεν υποδεέστερες των ανδρών και αυτό
μεταδίδεται και μαθαίνεται ως βασική αξία από γενιά σε γενιά μέχρι και σήμερα» (συν 2)*

Η τελευταία ερώτηση αφορά στα αίτια της περιθωριοποίησης των σύγχρονων γυναικών (Γιατί ακόμη και σήμερα η γυναίκα περιθωριοποιείται;). Όλες οι γυναίκες απάντησαν ότι η ευαισθησία των γυναικών τις ωθεί σε κατώτερη θέση και ρόλο στη κοινωνία και γενικότερα, σε σχέση πάντα με τον άνδρα και την ισχύ του. Συγκεκριμένα, απάντησαν ως εξής:

«η γυναίκα είναι από τη φύση της πιο αδύναμη, πιο ευαίσθητη, πιο ευάλωτη. Αυτό το γνωρίζουν οι άνδρες, για αυτό και επικρατεί η αντίληψη ότι είναι κατώτερες. Οι άνδρες από την άλλοι φημίζονται για τον δυναμισμό τους, για αυτό και η ισχύς τους στα πράγματα, στην εξουσία, στη καθημερινότητα και γενικότερα» (συν 8)

8. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Παραπάνω διερευνήθηκε το ζήτημα της θέσης και του ρόλου της σύγχρονης γυναίκας. Έτσι, αρχικά έγινε βιβλιογραφική ανασκόπηση και άντληση πληροφοριών από τη βιβλιογραφία, για τη καταγραφή πληροφοριών σχετικά με τη θέση της ιστορικά μέχρι και σήμερα. Για τη διερεύνηση του ρόλου της, η ερευνήτρια πραγματοποίησε ποιοτική έρευνα, με τη συμβολή ενός ερωτηματολογίου, βάσει του οποίου ρωτήθηκαν 8 τυχαίες γυναίκες (ερευνητικό δείγμα) σχετικά με τη θέση της γυναίκας σε επαγγελματικό επίπεδο, σε κοινωνικό επίπεδο, αλλά και την ισχύ της ισότητας των δύο φύλων σήμερα.

Αναφορικά με το πρώτο ερευνητικό ερώτημα, λοιπόν, για την θέση και το ρόλο της γυναίκας στην εργασία σήμερα, η πλειοψηφία των γυναικών με τις δηλώσεις τους επιβεβαίωσαν τη βιβλιογραφία. Συγκεκριμένα, οι γυναίκες του δείγματος απάντησαν ότι υπάρχει μερική εργασιακή προστασία, δεδομένου ότι η σεξουαλική παρενόχληση τους είναι συχνή¹¹². Μάλιστα, οι συνέπειες της σεξουαλικής παρενόχλησής τους ωθεί σε σοβαρά οικονομικά, επαγγελματικά και ψυχολογικά προβλήματα τα θύματα, θίγοντας τη γενετήσια και εργασιακή τους ελευθερία¹¹³. Τέλος, αναφέρθηκε ότι, μπορεί να είναι ανεξάρτητες οικονομικά σήμερα, ωστόσο περιορίζονται σε επίπεδο πολιτικής, επιστήμης¹¹⁴, στο χώρο των ενόπλων δυνάμεων¹¹⁵ και γενικότερα υπάρχει διάκριση διαφυλική σε επαγγελματικό επίπεδο ακόμη και σήμερα^{116, 117, 118, 119, 120}.

Αναφορικά με το δεύτερο ερευνητικό ερώτημα, για το κοινωνικό ρόλο των σύγχρονων γυναικών, οι απαντήσεις του δείγματος επιβεβαίωσαν για ακόμη μία φορά τη βιβλιογραφία. Συγκεκριμένα, δηλώθηκε ότι δεν έχει βελτιωθεί ο κοινωνικός τους ρόλος¹²¹, παρόλο που έχει διευρυνθεί και αυτό λόγω της οικονομικής κρίσης και του αυξημένου μορφωτικού επιπέδου των σύγχρονων γυναικών¹²². Μάλιστα, δηλώθηκε ότι οι γυναίκες κουράζονται¹²³, αλλά το σθένος και ο δυναμισμός τους τις κρατά¹²⁴ ενώ αντίπαλοι τους είναι οι άνδρες, που τις κατηγορούν ότι παραμελούν τα παιδιά τους¹²⁵.

Τέλος, σχετικά με το τρίτο ερευνητικό ερώτημα, σχετικά με την ισότητα μεταξύ των δύο φύλων, οι δηλώσεις του δείγματος επιβεβαίωσαν για ακόμη μία φορά τη βιβλιογραφία. Έτσι, οι

¹¹² Σάρρας, ό.π., 2010

¹¹³ Κλαμπάνη, ό.π., 2018

¹¹⁴ Κουλούρη, ό.π., 2018

¹¹⁵ Schulzke, ό.π., 2012

¹¹⁶ Φρόση, Κουϊμτζή, ό.π., 2001.

¹¹⁷ Μουσούρου, ό.π., 1993.

¹¹⁸ Γεωργακοπούλου, ό.π., 2018.

¹¹⁹ Μάντης, ό.π., 2018.

¹²⁰ <https://www.slideshare.net>

¹²¹ Νικολαΐδου, ό.π., 1981

¹²² Μουσούρου, ό.π., 1984

¹²³ Σεφραδάκη, ό.π., 2014

¹²⁴ Αμπελά- Ρουκανά, ό.π., 2014

¹²⁵ Σεφραδάκη, ό.π., 2014

συνεντευξιαζόμενες δήλωσαν ότι οι διακρίσεις δεν έχουν εξαλειφθεί πλήρως σήμερα¹²⁶. Η ισότητα υφίσταται μεταξύ των δύο φύλων τυπικά, γεγονός που γεννά κρίση σε ένα σπίτι¹²⁷. Τέλος, η βιβλιογραφία επιβεβαιώνεται και στο σημείο που δηλώνεται από την έρευνα ότι η ευαισθησία των γυναικών τις κάνει να τις θεωρούν υποδεέστερες¹²⁸, με τις στερεοτυπικές αντιλήψεις να ισχύουν μέχρι και στις μέρες μας, καθώς αυτές μεταδίδονται από γενιά σε γενιά ως βασικές αξίες της ζωής¹²⁹, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136.

Εν κατακλείδι, φαίνεται ότι έχει αναβαθμιστεί ο ρόλος της σύγχρονης γυναίκας, συγκριτικά με τον παραδοσιακό και συντηρητικό της ρόλο, που περιοριζόταν στο σπίτι και την ανατροφή των παιδιών της. Ωστόσο, οι στερεοτυπικές αντιλήψεις για την κατώτερότητά της συγκριτικά με τον άνδρα, υπάρχουν ακόμη και τόσο η εργασιακή σεξουαλική παρενόχλησή της, όσο και ο περιορισμός της σε ορισμένα επαγγέλματα και θέσεις ηγεσίας, της το υπενθυμίζουν περίτρανα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

¹²⁶ Καρυτσιώτη, ό.π., 2015

¹²⁷ Γεώργας, Κογκίδου, Τεπέρογλου, ό.π., 2004

¹²⁸ Κουλούρη, ό.π., 2018

¹²⁹ Stanworth, ό.π., 1981.

¹³⁰ Χρονάκης, ό.π., 2007.

¹³¹ Lees, ό.π., 1993.

¹³² Warrington, Younger, ό.π., 2000.

¹³³ Χαριστού, ό.π., 1989.

¹³⁴ Βασιλοπούλου, ό.π., 2018.

¹³⁵ Ζιώγου-Καραστεργίου, ό.π., 2004.

¹³⁶ Skelton, ό.π., 1999.

A. ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

- Brewis J., Linstead. S, “*Sex, work and sex work: Eroticizing Organization*”, Routledge, London 2000, σελ. 78.
- Creswell J.W., “Qualitative inquiry and research design: Choosing among five traditions”, Sage Publications, London 1998.
- Crouch M.A., *Thinking about sexual harassment...»,* στο Davidson M.J. & Burke R. J., *Women in management: Current research issues*, Paul Chapman Publ., London 1994.
- Davidson M.J., Burke R.J., “*Women in Management: Current Research Issues*», Paul Chapman Publ. London 1999.
- Davidson M.J., Burke R.J., «*Women in Management Worldwide: Facts, Figures and Analysis*», Gower Publishing, Aldershot 2004.
- Division for the Advancement of Women, Department of Economic and Social Affairs, *Convention on the Elimination of Discrimination against Women*, available at: <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/text/econvention.htm>
- European Commission, «Directorate- General for Employment, Industrial Relations and Social Affairs» (1998), available at <http://worldcat.org/identities/lccn-no95038275/>
- Fiske S.T., “Stereotyping, prejudice and discrimination”, στο D.T. Gilbert, S.T. Fiske, & G. Lindzey, *The handbook of social psychology* (σ. 357-411), McGraw-Hill, Boston 1998.
- FWCW Platform for Action: Women in Power and Decision- making. *Critical Area, G*, παρ. 181, available at: <http://www.un.org/womenwatch/daw/Beijing/platform/decision.htm>
- General Assembly of the United Nations, Universal Declaration of Human Rights, General Assembly resolution 217 A(III) of 10 December 1948, available at: <http://www.un.org/overview/rights/html>
- Hicks Stiehm J., *Women, Women, Everywhere*”, in: Reveron, S. D, Hicks Stiehm J. (ed), *Inside Defence, Understanding the U.S Military in the 21st Century*, Palgrave Macmillan, New York (2002), pp. 221-229.
- <https://www.slideshare.net>
- Klatzky R.L., Anderson S.M., «Category-Specific effects in social typing and personalization», στο T.K., Srull, & R.S. Wyer Jr., *Advances in social cognition* (σ. 91-101), Lawrence Erlbaum Associates, Hillsdale NJ 1988.
- Lees S., “*Sugar and Spice*”, Penguin, Harmondsworth 1993.
- Mason J., “*Η διεξαγωγή της ποιοτικής έρευνας*”, Πεδίο, Αθήνα 2011.

- Morrison S., «Defining and Preventing Sexual Harassment» Struggles, Minnesota Realtor 1996, p. 20-21
- Quester H., George, «Women in Combat», *International Security*, 1/ 4(1977), pp. 80-91
- Schulzke M, «Kant’s Categorical Imperative, The Value of Respect, and the Treatment of Women», *Journal of Military Ethics*, 11/1(2012), pp. 26-41.
- Silverman D., “Beginning Research”. *Interpreting Qualitative Data. Methods for Analysing Talk, Text and Interaction*», Sage Publications, Londres 1993.
- Skelton C., «Women and Education», στο V. Robinson and D. Richardson (επιμ.) *Introducing Women’s Studies*, Macmillan, Hambshire and London 1999.
- Stanworth M., «Gender and Schooling», Hutchinson, London 1981.
- Warrington M, Younger M., «The other side of the gender gap», *Gender and Education* 12/4(2000), 493-508.
- Zerard Walter, « Η καθημερινή ζωή στο Βυζάντιο στον αιώνα των Κομνηνών (1081-1180)», εκδ. Παπαδήμας, Αθήνα 2007.

B. ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ

- Αλεξανδρή Ε., «Αγώνες των Γυναικών- Ιστορική Αναδρομή, Συμμετοχή στην Ανώτατη Εκπαίδευση», Τα Νέα του ΤΕΙ Ιονίων Νήσων, Αρ. Φύλου 1, Μάρτιος 2006.
- Αμπελά- Ρουκανά Μ., «Στη Βενετία τα ρούχα σου», εκδ. Περίπλους, Αθήνα 2014.
- Αντωνοπούλου Χ., «Κοινωνικοί ρόλοι των δύο φύλων», εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 1999.
- Άρεντ, «Η ανθρώπινη κατάσταση(Vita active)», *Γνώση (1986)*, σελ.103-104
- Αρσέλ Λ.Τ., «Δεν ανεχόμαστε τη σεξουαλική παρενόχληση στο χώρο εργασίας/ Εγχειρίδιο Συμβουλευτικής προς εργαζόμενες, εργοδοσία και Κοινωνικούς Φορείς», εκδ. Ανάγραμμα, Αθήνα 2011, σελ. 65.
- Αρτινοπούλου Β., Παπαθεοδώρου Θ., «Η σεξουαλική παρενόχληση στους χώρους εργασίας», ΚΕΘΙ 2004.
- Β. Δεληγιάννη, Ζιώγου Σ., «Εκπαίδευση και φύλο, ιστορική διάσταση και σύγχρονος προβληματισμός», εκδ. Βάνιας Θεσσαλονίκη 1999.
- Βακόλα Μ., «Διαλέξεις στο ΤΕΠΑΕΣ», Πανεπιστήμιο Αιγαίου 2006.
- Βασιλοπούλου Α., «Φύλο και Εκπαίδευση», ανακτήθηκε στις 16-8-2018 στο www.fylopedia.uoa.gr

- Γεωργακοπούλου Ε., «Ανδρικές και Γυναικείες Εργασίες», ανακτήθηκε στις 17-8-2018, στο www.evgeniageorgakopoulou.weebly.com
- Γεώργας Δ., Κογκίδου Δ., Τεπέρογλου Α., «Ζητήματα Οικογενειακής Πολιτικής: Θεωρητικές αναφορές και εμπειρικές αναζητήσεις», Gutenberg, Αθήνα 2004.
- Δημητρόπουλος Ε., «Εισαγωγή στη Μεθοδολογία της Επιστημονικής Έρευνας», εκδ. Έλλην, Αθήνα 2001.
- Δουλκερή Τ., «Ισότητα των δύο φύλων στις εργασιακές σχέσεις», εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα 1994, σελ. 52
- Δρίβα Α., «Επισκόπηση της Γυναικείας Παρουσίας από τη Μινωική Εποχή μέχρι σήμερα», στο: Νικολαΐδου Μάγδα, *Η Γυναίκα στην Ελλάδα : Δουλειά και Χειραφέτηση*, 1981.
- Εμμανουήλ Α. Πάστρα, Χατζιωαννίδης Η., «Έκφραση- Έκθεση Β' Λυκείου, 75 Κριτήρια αξιολόγησης», Εκδόσεις Χατζηθωμά, Θεσσαλονίκη 2012.
- ΕΦ ΑΘ 1139/2007
- Ζιώγου- Καραστεργίου Σ., «Η εξέλιξη του προβληματισμού για τη γυναικεία εκπαίδευση στην Ελλάδα», στο Δεληγιάννη Β., Ζιώγου Σ.(επιμ.) *Εκπαίδευση και Φύλο: Ιστορική διάσταση και σύγχρονος προβληματισμός*, εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2004, σελ. 106-107.
- Κανταρτζή Ε., «Τα στερεότυπα του ρόλου των φύλων στα σχολικά εγχειρίδια του δημοτικού σχολείου», Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2003.
- Καραμπελιάς Γ., «Γυναίκες και Σύγχρονο Επιχειρησιακό Περιβάλλον στις Ένοπλες Δυνάμεις», *διάλεξη στη Σχολή Εθνικής Αμύνης, 3-2-2014*
- Καρντσιώτη Ν., ΕΠΑΝΑΣΧΕΔΙΑΖΟΝΤΑΣ ΤΗ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ ΥΠΟ ΤΟ ΠΡΙΣΜΑ ΤΗΣ «ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ», διαθέσιμο στο <https://econtent.pedis.uop.gr/conf/index.php/psirconf/2015/paper/view/49> (τελευταία πρόσβαση 11-12-2015)
- Κατάκη Χ., «ΟΙ τρεις ταυτότητες της ελληνικής οικογένειας», εκδ. Ελληνικά Γράμματα Αθήνα 1988.
- Κλαμπάνη Μ., «Η σεξουαλική παρενόχληση γυναικών στο χώρο εργασίας», ανακτήθηκε στις 25-8-2018 στο: <https://www.imerazante.gr>
- Κουκουλάκη Θ., «Η σεξουαλική παρενόχληση στο χώρο της εργασίας», σε Κίνηση Δημοκρατικών Γυναικών (2012), σελ.14.
- Κουκουλές Φ., «ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΒΙΟΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ», τόμος Β', εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα 1951.
- Κουλούρη Χ., «Έχει φύλο η επιστήμη;», ανακτήθηκε στις 12-8 2018 από www.tovima.gr

- Κραβαρίτου Γ., «Εργασία και δικαιώματα της γυναίκας: Όψεις των κατά φύλων κοινωνικών σχέσεων», εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη 1991, σελ.29
- Κραβαρίτου Γ., «Οι Γυναίκες στη Μεταμοντέρνα Κοινωνία: φτωχότερες ή πλουσιότερες;», 1989, στο: Αβραμίκου Αναστασία, Ευέλικτες Μορφές Απασχόλησης και Ανισότητες στον Εργασιακό χώρο, 2001.
- Κρητικού Μ., “*Παιδιά και στερεότυπα*”, ανακτήθηκε στις 15-8-2018, διαθέσιμο στο <https://www.schooltime.gr/arthra-marina-kritikou/>
- Κυριαζή Ν., «Η Κοινωνιολογική Έρευνα», εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2001.
- Μάντης Κ., «*Ισότητα των δύο φύλων*», ανακτήθηκε στις 17-8-2018 στο <https://latistor.blog.spot.com>
- Μαργαρίτης – Παρασκευόπουλος Λ.Χ., *Ποινολογία*, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα 2000, σελ. 95.
- Μουσούρου Λ., «*Γυναικεία απασχόληση και οικογένεια*», εκδ. Εστία, Αθήνα 1993.
- Μουσούρου, «Η Ελληνική οικογένεια», Ίδρυμα Γουλανδρή – Χορν, Αθήνα 1984.
- Μπινιάρης Α., «*Η προσφορά των Ελληνίδων στις Ένοπλες Δυνάμεις*», ανακτήθηκε στις 14-8-2018 από: www.sasty.gr
- Μπόνη- Καζαντζίδου Ν., «*Γυναίκες στην Επιστήμη/ Οι γυναίκες που μας γνώρισαν τον κόσμο*», ανακτήθηκε στις 7-3-2018, διαθέσιμο στο <http://www.athens-science-festival.gr/news>
- ΜΠΡ ΘΕΣΣΑΛ 1936/2015
- Νικολαΐδου Μ., «Δουλειά και χειραφέτηση. Η γυναίκα στην Ελλάδα», εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 1978.
- Νικολαΐδου Μ., «Η Γυναίκα στην Ελλάδα: Δουλειά και Χειραφέτηση», Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1981.
- Ντότσικα Μ.Ν., «Νομική προστασία και ουσιαστική εφαρμογή της ισότητας των δύο φύλων», 6^η Πανελλήνια Διάσκεψη Γυναικών, ΟΤΟΕ 20 Νοεμβρίου 2003.
- Πανταζή Τζίφα Κ., «Η θέση της Γυναίκας στην Ελλάδα», Νέα Σύνορα, Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα 1984.
- Παπαρρήγα – Κωσταβάρα Κ., «Η σεξουαλική παρενόχληση στους χώρους εργασίας», Νιμικό Βήμα 43(1995), σελ.617.
- Παρασκευόπουλος Ι., Μπεξεβέγκης Η. & Γιαννίτσας Ν., «Διαφυλικές Σχέσεις», εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1998.
- Πηλαβάκη- Αχιλλέως Α., Διομήδους Δ., «ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗ ΠΑΡΕΝΟΧΛΗΣΗ, ΕΝΑΣ ΑΘΕΑΤΟΣ ΕΦΙΑΛΤΗΣ ΣΤΟ ΧΩΡΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ», ανακτήθηκε στις 19-8-2018 στο www.eif.gov.cy
- Προς Κορινθίους Α', ΙΑ', 7
- Ρεπούση Μ., «Το φύλο των γυναικών. Έμφυλες ομάδες και γυναικείες οργανώσεις». Στο Παναγιωτόπουλος Β. (επιμ.), Ιστορία του Νέου Ελληνισμού. 1770-2000, /i>, τ. 5, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003, σελ. 187

- Ρόζου Α., “Περιπτώσεις σεξουαλικής παρενόχλησης στο χώρο εργασίας και δικαιώματα των θυμάτων”, αναρτήθηκε στο www.nomikosodigos.info. Στις 16-9-2018
- Σάρρας Χ., «Έκφραση- Έκθεση για την γ Λυκείου, Θεματικές Ενότητες και Κριτήρια Αξιολόγησης, εκδόσεις Ελληνοεκδοτική, Αθήνα 2010.
- Σεξουαλική παρενόχληση στο χώρο εργασίας, αναρτήθηκε στο www.news.gr στις 21-9-2018
- ΦΕΚ 145/Α/1-07-1920
- Φιλιππίδης Τ., «Η προστασία δεδικοιολογημένων συμφερόντων επί των εγκλημάτων κατά της τιμής», εκδόσεις Τριανταφύλλου & υιοί, Αθήνα 1965, σελ. 109
- Φρειδερίκου Α., Φολερού Φ., *Οι Δάσκαλοι του Δημοτικού Σχολείου*, εκδ. Ύψιλον, Αθήνα 2005.
- Φρόση Λ., Κουϊμτζή Ε., Παπαδημητρίου Χ., «Ο παράγοντας φύλο και η σχολική πραγματικότητα στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση», Κ.Ε.Θ., Αθήνα 2001.
- Χ.ο., «Γυναίκες- Κομάντος», *Εφημερίδα των Ειδικών Δυνάμεων*, ανακτήθηκε στις 12-3-2013, στο https://tolmwnnika.blogspot.com/2013/03/blog-post_12.html
- Χαριστού Μ., «Ισότητα των φύλων και εκπαίδευση: η επαγγελματική εκλογή των κοριτσιών», *Σύγχρονη Εκπαίδευση* 46(1989), 70-78.
- Χατζηκώστας Κ., «Προσβολές της τιμής από το δικαιολογημένο συμφέρον: μία συμβολή στην ερμηνεία του άρθρου 367 ΠΚ με κύριο παράδειγμα τις προσβολές της τιμής από τα ΜΜΕ», εκδ. Σάκουλας, Αθήνα 2005, σελ. 83.
- Χρονάκης Α., “Θετικές επιστήμες στο «σώμα» της εκπαίδευσης. Εμπειρίες γυναικών σε στερεοτυπικά ανδροκεντρικά πεδία γνώσης”, εκδ. Καλειδοσκόπιο, Αθήνα 2007, 307-331.
- «Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα», Εκδοτικός Οργανισμός Πάπυρος
- «Σεξουαλική παρενόχληση και χώρος εργασίας: Μια πρώτη ερμηνευτική προσέγγιση», Ποιν.Δικ 2000, σελ. 1151

Γ. ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ

- [www. Siakantari.gr](http://www.Siakantari.gr)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι.
ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ

Ηλικία:

Οικογενειακή κατάσταση:

Επαγγελματική κατάσταση:

A. ΓΥΝΑΙΚΑ ΚΑΙ ΕΡΓΑΣΙΑ

2. Ποιες είναι οι συνθήκες εργασίας της γυναίκας σήμερα;
3. Η σημερινή γυναίκα είναι οικονομικά ανεξάρτητη;
4. Είναι εμφανής και δυναμική η μετοχή της σε πολιτικό επίπεδο;
5. Ποια είναι η θέση και ο ρόλος της γυναίκας σε επίπεδο επιστήμης;
6. Υπάρχει δυνατότητα λήψης θέσεων και ρόλων για τις γυναίκες στις ένοπλες δυνάμεις στρατού;
7. Υπάρχουν επαγγέλματα που είναι αποκλειστικά ανδρικά ή γυναικεία;
8. Η γυναίκα βιώνει σεξουαλική παρενόχληση σήμερα στο χώρο εργασίας της; Εάν ναι, θα μπορούσατε να περιγράψετε τις συνθήκες και τις συνέπειες αυτής;

B. ΓΥΝΑΙΚΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΡΟΛΟΣ

1. Ποιος είναι ο κοινωνικός ρόλος, η κοινωνική θέση της γυναίκας σήμερα;
2. Ποιοι πιστεύετε ότι είναι οι λόγοι, για τους οποίους ο ρόλος της γυναίκας σήμερα έχει αλλάξει σε σχέση με τον παραδοσιακό περιορισμένο ρόλο που είχε στο σπίτι;
3. Πώς αισθάνονται και πώς βιώνουν αυτή τη διεύρυνση του ρόλου τους οι γυναίκες;
4. Ποια θεωρείται ότι είναι η στάση των ανδρών σχετικά με το πολυδιάστατο πλέον ρόλο των γυναικών σήμερα;

Γ. ΙΣΟΤΗΤΑ ΜΕΤΑΞΥ ΑΝΔΡΩΝ- ΓΥΝΑΙΚΩΝ

1. Υπάρχει ισότητα μεταξύ των ανδρών και των γυναικών σήμερα;
2. Ποιες είναι οι συνέπειες από την ισότητα μεταξύ των ανδρών και των γυναικών;
3. Πιστεύετε ότι υπάρχει στερεότυπες αντιλήψεις για τη θέση και το ρόλο της γυναίκας σήμερα;
4. Εάν υπάρχουν στερεότυπες αντιλήψεις για το φύλο, από πού πηγάζουν αυτές;
5. Γιατί ακόμη και σήμερα η γυναίκα περιθωριοποιείται;